

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXIX

ODSJEK: POLITOLOGIJA
SMJER: UPRAVLJANJE DRŽAVOM

**DIPLOMATSKO-KONZULARNA PREDSTAVNIŠTVA BOSNE
I HERCEGOVINE U ULOZI PROMOTORA IMIDŽA DRŽAVE
BOSNE I HERCEGOVINE**
-magistarski rad-

Kandidat/kinja
(Mašić Melika)
Broj indeksa: 261/II

Mentor
Prof. Sarina Bakić

Sarajevo, maj 2023.

Sadržaj

1. Uvod	Error! Bookmark not defined.
1.1. Predmet i obrazloženje teme	1
1.2. Problem istraživanja.....	2
1.3. Predmet istraživanja	3
1.4. Ciljevi sitraživanja.....	3
1.5. Hipoteze istraživanja.....	3
1.6. Metodologija istraživanja.....	4
2. Razvoj diplomacije i diplomatskih odnosa	4
2.1. Diplomatsko pravo	13
2.2. Diplomatske funkcije	16
3. Nastanak i razvoj bosansko-hercegovačke diplomatiјe kroz historiju	21
3.1. Diplomatsko-konzularna predstavništva Bosne i Hercegovine u svijetu od 1992. godine	27
3.2. Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine	45
4. Zaključna razmatranja	54
Literatura	55

1. Uvod

1.1. Predmet i obrazloženje teme

Strane misije u cijelom svijetu imaju različite zadatke, dužnosti i ciljeve koje koordinira Ministarstvo vanjskih poslova zajedno sa diplomatsko-konzularnim predstavištima imaju ključnu ulogu u načinu kako zemlje domaćini percipiraju zemlju koju predstavljaju. Diplomatsko-konzularna predstavništva rade za državu koja ih je poslala u inostranstvo da pomaže svojim građanima u raznim stvarima kako bi unaprijedili poslovne odnose s državom domaćinom. Dalje, diplomatsko konzularna predstavništva djeluju kao poveznica u dijeljenju vijesti, izvještaja relevantnih za zemlju domaćina (Rana, 2016).

Diplomatsko-konzularna predstavništva su pod velikim pritiskom jer moraju djelovati u skladu s politikama svojih matičnih država kao i država domaćina. Okruženja u kojima diplomatsko-konzularna predstavništva djeluju vrlo često se značajno razlikuju geografski, društveno, politički i ekonomski, što ponekad može otežati implementaciju zahtjeva koje država traži od svojih diplomatsko-konzularnih predstavništva (Kuparinen, 2019).

Tradicionalne granice geo-političkih ekonomskih karata posljednjih decenija se često dovode u pitanje procesom koji se naziva globalizacija (Simonin, 2008). Globalizacija je domena koje se može tumačiti i kao suočavanje s pritiskom konkurenциje i širenje tržišnih prilika na globalnom nivou (Knight & Savusgil, 2004). Dalje, globalizacija se može definisati i kao širenje i produbljivanje veza između nacionalnih ekonomija na svjetskom tržištu roba, usluga i posebno kapitala (Cho, 2001).

Posljednjih nekoliko decenija svijet je prošao kroz mnogo historijskih promjena. Od pada Berlinskog zida 1989. godine kontinuirano se teži povećaju globalizacije uz ekomske, tehnološke i društvene dimenzije. Na navedeni proces značajno utiče i revolucija razvoja tehnologije i povećana međunarodna trgovina (Rana, 2016).

I vlade i preduzeća suočavaju se s novim izazovima u novim dimenzijama internacionalizacije. Širenje domaćeg tržišta može imati obostrанke korisne aspekte i za preduzeća i za vlade. Preduzeća imaju lakši pristup inostranim tržištima kroz održiv odnos s vladom, a valdu zanima otvaranje novih radnih mjesta uz povećanje poreznih prihoda i ekomske integracije. Navedeno objašnjava zašto vlade podržavaju komercijalnu internacionalizaciju putem diplomatskih odnosa s inostranstvom. Bez obzira na definiciju diplomacije postoji konsenzus diplomacija ima konstitutivnu funkciju, odnosno predstavlja sredstvo za uređivanje odnosa koji mogu stvoriti ravnotežu (Lee & Hudson, 2004).

Diplomacija je državna djelatnost, odnosno politička aktivnost čije korijene nastajanja historija veže i za sam razvitak plemenskih zajednica. Njena najbitnija aktivnost je da bude instrument komuniciranja i ostvarivanja vanjsko-državnih interesa (Beridž, 2008).

Hajdarević Muhamed u svom enciklopedijskom rječniku diplomatiye i međunarodnih odnosa definira diplomatiju kao: "umjetnost ili praksa vođenja međunarodnih poslova, kao što je pregovaranje o savezima, ugovorima i sporazumima. Također, to je vještina saobraćanja s ljudima". U istom rječniku elaborira i drugo značenje naglašavajući da "u neformalnom ili društvenom značenju diplomatiya je korištenje takta kako bi se stekla strateška prednost". Kasnije sve države razvijaju diplomatski koncept saradnje jedne sa drugom. Dva važna temelja diplomatiye su politički i ekonomski koji su međusobno ovisni (Hajdarević, 2007).

Iako je kulturna diplomacija vrlo važan segment djelovanja diplomatsko-konzularnih predstavništva istoj se posvećuje daleko manje pozornosti. Kulturna diplomacija se definiše kao primjena diplomatskih alata za pomoć u ostvarivanju specifičnih dobitaka, promicanjem izvoza, privlačenjem ulaganja te isticanjem prednosti transfera tehnologije (Potter, 2004).

Važan aspekt u diplomatskom pravu čine izvori prava u kojima se nalazi pravna utemeljenost i primjenjivost postulata, pravila i normi na diplomatsko-konzularne predstavnike.

1. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine;
2. Bečka konvencija o konzularnim odnosima iz 1963. godine;
3. Bečka konvencija o specijalnim misijama iz 1969. godine;
4. Konvencija o spriječavanju i sankcioniranju krivičnih dijela protiv lica pod međunarodnom zaštitom, uključujući i diplomatske agente;
5. Konvencija o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera iz 1975. godine.

Diplomatsko-konzularna mreža Bosne i Hercegovine uspostavljena je nakon priznanja države od jednog dijela država međunarodne zajednice. Diplomatija Bosne i Hercegovine, po trenutnoj organizaciji, funkcioniranju i principima na kojim počiva diplomatsko-konzularna mreža, predstavlja direktnu refleksiju unutrašnje ustavne konstitucije države i političkih snaga.

Temeljem svega navedenog svrha ovog rada je ukazati na važnost toga da država posveti pozornost svojim inostranim misijama, kako bi u isto vrijem bile funkcionalne i vidljive u

okruženju u kojem djeluju, pridonoseći tako stvaranju odličnog imidža zemlje kako za diplomatsko-konzularno predstavništvo tako i za državu u cijelini.

1.2. Problem istraživanja

Tema: Tipologija diplomatsko-konzularnih predstavništva - studija slučaja Bosna i Hercegovina

Dakle, rad će analizirati djelovanje diplomatsko-konzularnih predstavništva Bosne i Hercegovine u svijetu kao i djelovanje diplomatsko-konzularnih predstavništva u Bosni i Hercegovini te napraviti komparaciju između istih s fokusom na kulturnu diplomaciju i jačanje imidža zemlje.

1.3. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada jeste pregled aktivnosti diplomatsko-konzularnih predstavništva Bosne i Hercegovine u svijetu, njihove prednosti kao i izazazovi s kojima se suočavaju.

1.4. Ciljevi sitraživanja

1. Naučni ciljevi sitraživanja

Naučni cilj istraživanja je predstaviti oficijelne procedure poslovanja diplomatsko-konzularnih predstavništva Bosne i Hercegovine u svijetu, faktore koji utiču na njihov rad i djelovanje te predstaviti koliko rade na jačanju imidža zemlje i kulturne diplomacije.

2. Društveni cilj istraživanja

Rad će poslužiti kao osnovu za utvrđivanja područja za napredak u radu diplomatsko-konzularnih predstavništva Bosne i Hercegovine u cilju jačanja imidža zemlje.

1.5. Hipoteze istraživanja

1. Glavna hipoteza

Diplomatsko-konzularna predstavništva Bosne i Hercegovine u svojim aktivnostima ne posvećuju dovoljno pažnje jačanju imidža zemlje i kulturnoj diplomaciji kao druge zemlje.

2. Pomoćne hipoteze

H1: Druge zemlje sa svojim diplomatsko-konzularnim predstavništvima ulažu značajno više naporu u promidžbi imidža i kulturne diplomacije svoje zemlje.

H2: Druga diplomatsko-konzularna predstavništva znatno bolje promovišu svoje zemlje u međunraodnim okvirima.

H3: BIH treba značajno poboljšati sadržaj na svojim socijalnim platformama kao i u svim svojim djelovanjima u cilju bolje promocije Bosne i Hercegovine.

1.6. Metodologija istraživanja

Rad će kroz pregled naučne literature predstaviti komparaciju rada i djelovanja diplomatsko-konzularnih predstavništva Bosne i Hercegovine u svijetu, sa stranim diplomatsko-konzularnim predstavništvima u Bosni i Hercegovini. Metode istraživanja primjenjene u ovome radu su karakteristične za društvene nauke. Dakle, radi se o komparativnoj, statističkoj, historijskoj metodi i metodama analize sadržaja.

2. Razvoj diplomacije i diplomatskih odnosa

Prema Cornagu (2008), diplomacija se može definirati kao ponašanje u sklopu međunarodnih odnosa karakterizirano pregovorima ili dijalogom za promociju mirnih odnosa između država. Pored ove definicije, postoji i ona po kojoj diplomacija predstavlja skup praksi, institucija i diskursa koji su ključni za osnovno razumijevanje historijske evolucije međunarodnog sistema i njegovih funkcionalnih i normativnih potreba.

Riječ diplomacija etimološko porijeklo vuče iz grčke riječi diploma, koja označava pismo, ispravu ili povelji presavijenu popola. Ova povelja korištena je kao akt suverena koji jedna strana predaje drugoj na početku pregovora. Druga strana bi nakon završetka pregovora o određenom poslu učinila isto uručivši diplomu, čime se dijalog svečano završavao. Navedeno je predstavljalo osnovu zaključenja ugovora (Čaušević, 2020).

Još jedna od definicija diplomatije jeste i ta da ona predstavlja oblik državne djelatnosti usmjeren na odnose sa drugim zemljama i međunarodnim sudionicima. Navedeni pojam također označava i kompletну državnu strukturu kojom se u svijetu predstavlja vlastita država te kojom se održavaju službeni odnosi sa drugim subjektima međunarodnih odnosa. Gotovo u svakoj zemlji, sastavni dijelovi te strukture su diplomatsko-konzularna predstavnštva te ministarstvo vanjskih poslova (Đorđević & Mitić, 2000). Riječ diplomacija subjektivno označava znanje, sposobnost, metodu komuniciranja, vještinu, te sposobnost pregovaranja, održavanja međunarodnih odnosa, te rješavanja konfliktnih situacija (Franić, 2003).

Vrijedi također istaknuti da pojam diplomacija ima više značenja. Prema jednom od njih, ona predstavlja vođenje državnih poslova vanjske politike koristeći uspostavljanje službenih odnosa sa drugim državama ili međunarodnim organizacijama. S druge strane, Čaušević (2020) tvrdi da se na diplomatiju može gledati kao na sadržaj i oblik odnosa između država koji nastaje putem službenih veza kojima se interesni odnosni država žele uskladiti kroz sporazume i opće sporazumijevanje. Pod pojmom diplomacija također se misli znanje, vještinu i sposobnost vođenja pregovora sa drugim državama. Najjednostavniji opis diplomatije jeste to da je ona zapravo vanjsko predstavljanje države.

Sve navedeo Čaušević (2020) je sumirao u nekoliko kratkih definicija:

1. Sredstvo vanjske politike neke države;

2. Korištenje takta i inteligencije pri vođenju zvaničnih odnosa između vlada nezavisnih država tj. vođenjem poslova između država koristeći mirna sredstva;
3. Vanjskopolitička djelatnost države u odnose na druge subjekte međunarodnih odnosa i međunarodnog prava - države i međunarodne organizacije (Nurić, 2010).

Izraz diplomacija također se dugo vezao za analizu starih sporazuma, zaštitu arhiva ili studij historije međunarodnih pregovora. Upotrebljavanje riječi diplomacija ili diplomatski za označavanje bavljenja međunarodnim odnosima pojavilo se tek kasnije (Pašić, 2000). Smatra se da je kardinal Rišelje (1624. fo 1642.) prvi upotrijebio i definirao izraz diplomacija, dok je bio na poziciji predsjednika vlade i stvarnog gospodara Francuske (Popović & Turčinović, 2010).

Diplomacija je također pojam koji ima više različitih semantičkih značenja: (a) znanje, sposobnost, metoda i vještina komunikacije, vještina pregovaranja, održavanja međudržavnih (međunarodnih) odnosa, rješavanja konfliktnih situacija i pregovaranja; (b) vođenje državnih poslova na području vanjske politike kroz službene (diplomatske) odnose sa drugim subjektima međunarodnog javnog prava; (c) ukupnost državnog aparata koji je u službi predstavljanja dotične države u svijetu i pojedinim državama i međunarodnim (međudržavnim) organizacijama, što obuhvata diplomatsko-konzularnu mrežu dotične države i ministarstvo vanjskih poslova; (d) Profesija diplomacije kao takva, karijera predstavljanja države u međunarodnim poslovima kojom se bavi diplomat (Seizović, 2008).

Kako tvrdi Cornago (2008), osnovni uslov za proširenje diplomatskih odnosa širom svijeta bilo je postojanje nezavisnih država koje su bile u stanju da među sobom razviju političke odnose. Usprkos tome, na historiju diplomacije uvelike se gleda kao na historiju moderne države-nacije. Zbog toga je važno ukratko se osvrnuti na nastanak diplomacije, njenu historiju i načine na koje je postojala i na koje se mijenjala do danas, prije nego je postala konvencionalno definirana kao ekskluzivni atribut suverene nacionalne države.

Der Derian (1987) u svojoj je knjizi naveo kako je pokušaj posredovanja u uslovima otuđenja među ljudskim bićima i društvenim grupama postojao još od antičkog doba, te je navedeno stvorilo osnovo onoga što se danas naziva diplomacijom. Historija diplomacije tako otkriva promjenjive uslove ove otuđenosti, te manje ili vipe sporne napore posredovanja putem razvoja političkih praksi, institucija i diskursa pod različitim sistemima misli, moći i zakona. Sigurno je to da je komunikativna dimenzija ta koja diplomaciji daje svoju trajnu i međukulturalnu relevantnost, kao i njenu vrijednost i načina zastupanja, uzajamna priznanja i dogovorene razmjene među organiziranim društvenim grupama.

Različiti oblici diplomatskog ponašanja među različitim subjektima bili su poznati tijekom srednjeg vijeka u američkim, azijskim ili afričkim civilizacijama. Ipak, najizravnija institucija moderne diplomacije, razmjena rezidencijalnih ambasadora, nije postala stvarnost sve do petnaestog vijeka. Razlog navedenomu bilo je intenziviranje diplomatske aktivnosti u Europi te sve veća svijest postojećih monarhija o praktičnosti i efikasnosti uspostavljanja trajnog zastupanja u stranoj državi pod centraliziranim političkom kontrolom (Cornago, 2008).

Za vrijeme renesanse osnovan je francuski diplomatski sistem šesnaestog vijeka. Tada su se po prvi put pojavile neke od osnovnih karakteristika moderne diplomacije (1) institucionalizacije trajne diplomatske misije i definicija diplomatskih protokornalnih i proceduralnih pravila; (2) važnost data u tajnosti pregovora uz lični oprez i diskreciju diplomata; (3) produženje nekih važnih privilegija i imuniteti za ambasadore; (4) profesionalizacija i administrativna centralizacija diplomatskih usluga (Cornago, 2008).

Nastanak mreže ministara vanjskih poslova, što je jedna od osnovnih institucija moderne diplomacije, nije se pojavio do kraja osamnaestog vijeka s progresivnom konsolidacijom moderne nacionalne države. Veliki mislioci prosvjetiteljstva posvetili su znatnu pažnju racionalnim izgledima za uspostavljanje mirnih međunarodnih odnosa kroz reformu diplomatskih metoda. Iako je tako, diplomatski svijet je tijekom ovog razdoblja ostao znatno izoliran unutar filozofskih rasprava (Cornago, 2008).

Dakle, može se reći da se tek nakon revizije i regulacija postojećih diplomatskih institucija i prakse tijekom Bečkog Kongresa, a pod društvenim utjecajem Francuske revolucije i njenih posljedica (1815. godine), rodila moderna diplomacija. Kasnije, tijekom klasične ere europskog imperijalizma, moderna institucija diplomacije proširena je svjetom bez značajnih promjena, unatoč njenoj sve većoj složenosti. Ovaj trend nastavio se do izbijanja Prvog svjetskog rata (Anderson, 1993).

Ipak, u ovom periodu su se pojavile brojne međunarodne konferencije o temama kao što su industrijski standardi, intelektualno vlasništvo, međunarodna trgovina, radno zakonodavstvo itd. Navedeno je postalo način za nacionalne vlade da istražuju potencijalne zajedničke interese bez velikih političkih troškova. Zbog toga se može reći da je tijekom druge polovine devetnaestoga vijeka stara institucija diplomacije postepeno prilagođena rastu funkcionalnih i legitimizirajućih potreba svjetskog kapitalizma (Constantinou, 1996).

Diplomacija je nakon Prvog svjetskog rata doživjela niz važnih transformacija, što je dalo smisao prelaska sa stare diplomacije na novu. U kontekstu u kome su države postajale sve svjesnije njihove međuzavisnosti i sve više zainteresovane za dobijanje podrške naroda,

europski i kolonijalni ratovi su se i političarima i građanima činili kao najjasniji izraz neuspjeha klasične diplomacije (Constantinou, 1996). Poslijeratna kriza posljedično je otvorila period društvene, političke i akademske debate o zastarjelosti tradicionalnih diplomatskih metoda i potrebi za reformama. Javno mnjenje, originalno mobilizirano od strane vlade kao podrška ratnim naporima, kasnije će predstavljati jedan od glavnih izvora promjena. Od veoma raznolikih političkih pozicija, uključujući mirovne pokrete, diplomacija je postala otvorenija za nadzor javnosti, efektivno se povinovala međunarodnim i domaćim pravnim ograničenjima, te je posebno bila usmjerena ka mirnom rješavanju sukoba i prevenciji rata (Anderson, 1993).

Najistaknutiji rezultat ove nove klime bilo je stvaranja Lige nacija. Iako se rad Lige nakon dvije decenije pokazao neuspješnim zbog porasta fašizma i izbjivanja novog svjetskog rata, , njena relevantnost za savremenu transformaciju diplomacije je temeljna. Liga nacija utemeljila je važna ograničenja upotrebe sile, institucionalizirala različite postupke za mirno rješavanje sporova te je stvorila potpuno nov sistem kolektivne sigurnosti sa mogućnošću međunarodnih sankcija (Anderson, 1993).

Pored inovacija u oblasti kolektivne sigurnosti, Liga nacija bila je također veoma važna u postepenoj institucionalizaciji multilateralne diplomacije nad društvenim, ekonomskim i tehničkim pitanjima. Nadalje, iskustvo Lige nacija suštinski je poboljšalo tehnike i metode multilateralnih diplomatskih pregovora te je stvorilo prvu političku osnovu za prekid tajnosti stare diplomacije. Iako nijedna od ovih inovacija nije na kraju dovela do izbjegavanja izbjivanja novog rata, ovaj neuspjeh predstavljaо je precizno polazište za daljnje promjene u diplomaciji (Anderson, 1993).

Transformacija diplomacije nakon Drugog svjetskog rata bila je rezultat nekolicine istaknutih faktora: (1) posljedica institucionalnih inovacija koje su Ujedinjene nacije uvele u diplomaciju, naročito novim sistemom kolektivne sigurnosti i jačanjem multilateralne diplomacije kroz Vijeće sigurnosti, Generalnu skupštinu te stvaranje raznolikih specijaliziranih agencija i drugih važnih organizacija; (2) zahlađenja ratnog utjecaja koji se u ideološki podijeljenom svijetu desio zbog nastanka novih međunarodnih organizacija te istaknute diplomatske uloge Sovjetskog saveza i Kine; (3) sve veće uloge moderne inteligencije, špijunaže i diplomatskog upravljanja sukobima u prisustvu nuklearnog oružja; (4) utjecaja procesa dekolonizacije i pristranosti savremene diplomacije i međunarodnog prava novim nezavisnim državama Afrike i Azije; (5) širenja i reformi diplomatskog dnevnog reda zbog rastuće ekonomске i tehnološke međuvisnosti te rasprostranjenosti potrebe za promocijom međunarodne saradnje putem stvaranja međunarodnih institucija; (6) zbog

rastuće međunarodne relevantnosti nedržavnih aktera, kao što su multinacionalne korporacije ili nevladine organizacije, te zbog intenziviranja i diverzifikacije komunikacije između transnacionalnih kontakata pojavom novih tehnologija (Constantinou, 1996).

Ova se realnost dramatično promijenila tijekom prethodnih decenija. Nastalo je okruženje u kome diplomatski dijalog uzima mjesto, namećući potreb za preispitivanjem središnje uloge diplomacije u savremenim međunarodnim odnosima. Navedeno sugerira na potrebu da diplomacija preispita svoje metode i ulogu u globalnom upravljanju. Ipak, evidentno je da je diplomacija kroz historiju postigla značajan razvoj i uspjeh, naročito nakon Bečke konvencije (Cornago, 2008).

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima usvojena je na Konferenciji Ujedinjenih naroda održanoj od 2. marta do 14. aprila 1961. godine u Neue Hofburgu u Beču (Austrija). Konvencija predstavlja međunarodni ugovor kojim je najvažniji dio do tada postojećeg običajnog diplomatskog prava kodificiran, uz dodatak nekolicine novih dispozicija. Ona sadrži odredbe o obavezama i pravima država šiljateljica i država primateljica u pogledu stalnih diplomatskih misija dvostranog karaktera, privilegija i imuniteta članova diplomatske misije, tehničkog i administrativnog osoblja (Čaušević, 2020).

Osnovni sadržaj Bečke konvencije može se sažeti u četiri teme koje se odnose na bilateralne diplomatske odnose: (1) Postupci za uspostavljanje trajnih diplomatskih odnosa između država na osnovu uzajamnog pristanka i potrebnih uslova za njihovo jednostrano odmazđenje ili otpremnima; (2) identifikacija zvanične zastupljenosti i promocija prijateljskih odnosa i međunarodne saradnje kao osnovne funkcije stalnih misija; (3) zaštita legitimnih interesa državnih zastupnika; (4) nepovredivost prostorija, imovine ili komunikacije misije, kao i lična nepovredivost i nadležni imunitet diplomatskih agenata, što predstavlja funkcionalne privilegije koje zahtijevaju diplomatske misije. Nadalje, kao jasan izraz straha od stranog uplitanja u domaće poslove, Konvencija također propisuje detaljne dužnosti koje poslanici misija moraju ispuniti prema primatelju (Cornago, 2008).

Kako su ukazali istraživači (Anderson, 1993; Constantinou, 1996), glavni razlog značajnog uspjeha Bečke konvencije leži u posebno složenom političkom kontekstu i pragmatičnom pristupu. Naravno, formalna uredba utvrđena od strane Bečke konvencije nije odražavala široku praksu povezanu sa suvremenim bilateralnim diplomatskim odnosima, niti su realne političke funkcije bile ispunjene svakodnevnim radom ambasada (Cornago, 2008).

Tradicionalne metode diplomatske komunikacije i prakse također su pretrpile važnu transformaciju tijekom prethodne dvije decenije. Spektakularan razvoj transporta i

telekomunikacija bio je od velikog značaja za dramatičnu transformaciju metoda informacija i mogućnosti direktnog ličnog kontakta unutar ambasada. Ipak, neki od najčešćih diplomatskih postupaka, kao što su diplomatske prepiske ili memorandumi, još uvijek igraju važnu ulogu u savremenim međunarodnim odnosima. Diplomatske napomene, na primjer, široko se koriste za raznolike svrhe, u rasponu od administracije do izraza formalnog protesta (Cornago, 2008).

Uspostavljanje diplomatskih odnosa između suverenih država stvar je obostranog pristanka. Dopisni sporazum može sadržavati različite odredbe, uvek u skladu s Bečkom konvencijom. On također može sadržavati i neke dodatne funkcije kao što su ograničenja na broj i mobilnost osoblja u ambasadama i konzulatima (Cornago, 2008). Sporazum sa novoosnovanom državom na diplomatske odnose u nekim slučajevima se smatra činom prešutnog prepoznavanje te države. Slično tome, održavanje diplomatskih odnosa može se tumačiti, osim ako se izričito naznači suprotno, kao oblik prepoznavanja bilo kakve promjene, čak i neustavne, u političkom sistemu određene države. Prestanak diplomatskih odnosa predstavlja diskrecioni jednostrani čin neke države koji može biti izraz neodobravanja ili nezadovoljstva drugom državom. Bez obzira na to, prestanak diplomatskih odnosa ne utječe na postojeće ugovorne obaveze, posebno one koje su povezane sa pravnom zaštitom građana svake države na teritoriji druge države. Međutim, kao građani koji se bave zaštitom stanja njihove matične zemlje, ovi državljeni mogu biti povjereni na zaštitu treće države koja je prihvatljiva za prijem (Berridge, 2005).

Glavno polje promjene i inovacija u savremenoj diplomaciji tijekom posljednje decenije nije bila stara institucija i praksa bilateralizma, već inovacije koje su nastale širenjem multilateralne i konferencijske diplomacije (Constantinou, 1996). Iako je multilateralna diplomacije daleko od toga da isključivo predstavlja inovaciju sadašnjeg vijeka, njen dramatični rast tijekom posljednje decenije zaslužuje objašnjenje. Bez sumnje, povećanje međunarodne svijesti o savremenim uvjetima međuovisnosti moglo bi objasniti funkcionalnu i racionalnu osnovu za rastuću institucionalizaciju međunarodne saradnje (Anderson, 1993).

Čini se da je multilateralizam kao alat posebno prikladan za suočavanje sa trenutnim ekonomskim, tehnološkim ili ekološkim problemima, putem uspostavljanja različitih međunarodnih režima. U stvari, rastući značaj međunarodnih institucija i organizacija te takozvana parlamentarna diplomacija, sa svojim dubokim implikacijama o diplomaciji i međunarodnom pravu, otkrivaju progresivnu institucionalizaciju međunarodnog društva (Cornago, 2008). Nadalje, može se reći da savremeni multilateralizam služi za zadovoljavanja i funkcionalnih i legizimizirajućih potreba globalne političke ekonomije, uspostavljanje novih

oblika međunarodne regulacije ekonomskih i tehnoloških pitanja, kao i za nove načine upravljanja potencijalnim društvenim sukobima (Anderson, 1993).

Kao odgovor na rastuću važnost multilateralizma i novih izazova postavljenih diplomacijom zbog sve veće uloge međunarodnih konvencija, 1975. je godine Nova Bečka konvencija probala, iako bez uspjeha, uspostaviti uredbu o multilateralnim dimenzijama diplomacije. Ova Konvencija obuhvatila je teme u rasponu od privilegija i imuniteta pri misijama međunarodnih organizacija, kao i generalno diplomatskog statusa. Osim ovih vrsta formalnih problema, ključni faktori za razumijevanje rastuće uloge međunarodnih organizacija, a ponajviše važnih implikacija oko porasta multilateralizma diplomatske prakse, posebno su razjašnjeni u domenu međunarodnih pregovora (Constantinou, 1996).

Iako su najmoćnije države oduvijek pokušavale instrumentalizirati multilateralizam, ponekad s neupitnim uspjehom, iste su obično mnogo sigurnije u njihove diplomatske vještine u bilateralnom polju. Alternativno, manje razvijene države obično preferiraju multilateralne metode zbog mogućnosti izgradnje koalicija zasnovanih na funkcionalnim, regionalnim ili kulturnim aspektima. Iz tog razloga, konsenzus i većinsko glasanje kao oblici kolektivnog donošenja odluka vjerovatno su najistaknutija karakteristika savremene transformacije diplomacije (Cornago, 2008).

Savremena transformacija diplomacije sa sobom je također donijela i veći fokus na kulturnu diplomaciju. Uloga kulture djelomično je i približavanje ljudi te stvaranje prostora za razmjenu pozitivnih vrijednosti izvan granica države. Kultura tako predstavlja alat za uspostavu povjerenja i razumijevanja između ljudi i država. Saradnja na osnovu kulture, tradicije, posebnosti i razmjerne uvjerenja produbljuje pozitivne osjećaje, stvara prijateljske odnose te pritom pridonosi poticajnoj atmosferi za saradnju na drugim poljima (Blažek, 2018). Anholt (2009) vidi moć kulture u činjenici da ona prenosi bit, duh i karakter određene zemlje. On tvrdi da je kultura zapravo od ključne važnosti za oplemenjivanje ugleda države te poticanja javnosti na potpunije i trajnije razumijevanje zemlje i njenih vrijednosti.

Kada se govori o kulturnoj diplomaciji, važno je ukratko objasniti i koncept meke moći. Meka moć jedne države odnosi se na njenu sposobnost da putem promicanja vlastite politike, kulture i vrijednosti do kojih drži dostigne status zanimljive, privlačne, divljenja vrijedne države čiji su interesi i ciljevi vrijedni podrške. Kada država uspješno koristi kulturu kao sredstvo meke moći, to joj donosi niz pogodnosti, kao što su veći politički utjecaj i veći ugled, što se na samu državu odražava kroz pozitivan utjecaj na gospodarsku situaciju. Država koja dosegne određeni nivo posebnosti i zbog toga postane privlačna, nudeći drugaćiji sadržaj i

ističući se u masi, pitom ostajući dosljedna svom prirodnom okruženju i svojoj kulturnoj tradiciji, kasnije privlači strane studente, talentirane stanovnike, posjetitelje i strana ulaganja (Blažek, 2018).

Kada se u obzir uzme snaga koju kultura ima kao instrument meke moći vanjske politike, u zadnje vrijeme se pojavio trend rastućeg fokusa na kulturnu diplomaciju kao dio vanjske politike država. Na primjer, Visoka predstavnica Europske Unije i potpredsjednica Europske komisije Federica Mogherini na predstavljanju nove strategije EU za kulturnu diplomaciju 2016. godine izjavila je kako kultura mora postati ključnim dijelom vanjske politike EU. Kao razlog je navela činjenicu da kultura predstavlja snažan alat za pojačanje međusobnog razumijevanja te izgradnju mostova među ljudima. Također je navela kako kultura može biti motorom društvenog i gospodarskog razvoja (Blažek, 2018).

Kulturna diplomacija, kao oblik javne diplomacije, obavlja se u pred brojnom publikom te uvelike koristi sredstva masovnog komuniciranja. Ciljevi javne diplomacije, kao što je promoviranje kulture, vrijednosti i načina života jedne države, te razvijanje željenog imidža zemlje također su ciljevi kulturne diplomacije. Javnost se na taj način informira o zemlji koja na taj način dobiva na ugledu. Ovo se čini bez fokusa na promoviranje političkih vrijednosti, što čini ostvarenje političkih ciljeva te države realnijim i bližim. Kulturna diplomacija tako stvara imidž jedne države, te doprinosi stvaranju atmosfere za bolje razumijevanje i dugoročnu saradnju među državama (Blažek, 2018).

Cummings (2003) je dao jednu od najbolje prihvaćenih definicija kulturne diplomacije. On tvrdi da kulturna diplomacija uključuje "razmjenu ideja, informacija, umjetnosti i drugih aspekata kulture među državama i njihovim stanovnicima u cilju poticanja međusobnog razumijevanja (str. 1). Prema Blažek (2018), ova definicija na jednostavan način prikazuje kompleksan pojam. Ipak, ono što se iz nje može zaključiti je to da sredstva kulturne diplomacije mogu poslužiti kao alati za postizanje različitih vrsta ciljeva. Izgradnja i poticanje međusobnog razumijevanja država sa ciljem smanjenja sukoba i potencijalne dugoročne saradnje na međunarodnom planu samo je jedna od mogućnosti korištenja kulturne diplomacije.

Pored interesa za gradnjom boljih odnosa među akterima, kulturna diplomacija može služiti kao sredstvo za ostvarivanje vanjskopolitičkih ciljeva država. Kulturna diplomacija tako ima dva osnovna vida djelovanja: (a) unilateralno, čime se postižu strateški interesi jednog aktera, te (b) multilateralno, koje za cilj ima razvijanje međunarodne saradnje i rad na ostvarivanju interesa od zajedničkog značaja. Multilateralno djelovanje često se koristi pri ostvarivanju

ciljeva koji se inače ne mogu dostići putem rada i resursa samo jednog aktera/države, što čini saradnju ključnom za bolji učinak. Kod stvaranja meke moći ili unilateralnog djelovanja, u prvi plan stavlja se nacionalna kultura, dok se kod multilateralnog djelovanja naglasak međunarodne saradnje pomiče na kulturnu raznolikost, pronalazak dodirnih tačaka, te upoznavanje i stvaranje razumijevanja za "drugačije" i "novo" (Blažek, 2018).

Kulturna diplomacija je za države najčešće alat za predstavljanje vlastite nacionalne kulture na svjetskoj pozornici, što Katunarić (2007) objašnjava kao "cjelokupan način života" jedne navije (str. 174). U svom Diplomatskom leksikonu, Nick (2010) kulturnu diplomaciju definira kao "djelovanje diplomatskog ili konzularnog predstavnštva na popularizaciji kulture zemlje šiljateljice u zemlji primateljici, njezinu predstavljanju i širenju, povezivanju kulturnih djelatnika i institucija dvije zemlje, zajedničkom nastupu u svijetu i sl." (str. 124). Predstavljanje zemlje omogućeno je sadržajem nastalim u okviru raznih kulturnih djelatnosti. Pod navedeno spadaju razne aktivnosti, kao što su organiziranje koncerata, izložbi, gostovanja kazališnih kuća, poticanje izdavanja knjiga i prevođenje dijela autora iz zemlje šiljateljice, sudjelovanje na sajmovima knjiga, festivalima itd. U tu djelatnost ulazi i olakšavanje učenja jezika (Nick, 2010).

Kada se radi o kulturnoj diplomaciji jedne zemlje, potrebno je navesti i pojmove poput prepoznatljivosti, identiteta, stvaranja imidža ili brenda zemlje. Anholt (2009), koji je kreirao koncept konkurentnog identiteta, tvrdi kako male države čija ih veličina, finansijska moć ili stanovništvo ne čine konkurentnim na globalnom tržištu, mogu stvoriti određenu komparativnu prednost tako što razviju svoj nacionalni identitet do razine koja ih čini dovoljno posebnima da uspiju privući zanimanje okoline. Skoko i Kovačić (2009) tvrde da je posebnost malih država u "njihovim vrijednostima, prirodnim ljepotama, stabilnosti društvenog modela, baštini i kulturi, mudrosti i svjetonazoru ljudi (str. 33). Autori tvrde da se kultura pretvara u meku moć onda kada se osvijesti, predstavi svijetu te ispriča kroz privlačne i živopisne priče, proizvode i manifestacije, te kad se oživotvori kroz globalno dostupne filmove i literaturu.

2.1. Diplomatsko pravo

Prema dosada navedenome, diplomacije se ukratko može objasniti kao aktivnost koja je povezana sa međunarodnim odnosima i vanjskom politikom i kroz koju se vanjskopolitički ciljevi ostvaruju. S druge strane, prema Čauševiću (2020), diplomatsko pravo sastavni je dio međunarodnog javnog prava koje sadrži normativna pravila za reguliranje odnosa u međunarodnoj zajednici, prvenstveno odnosa između država kao osnovnih subjekata međunarodnog prava. Nasuprot navedenome, vrste diplomacije koje se realiziraju kroz

diplomatske aktivnosti i diplomatski protokol predstavljaju najbolji model, modalitet te nezamjenjiv način za adekvatno prevladavanje međudržavnih sporova.

Dakle, diplomatsko ili konzularno pravo, uz diplomaciju, predstavlja neizostavan i važan segment međunarodnog javnog prava i njegov nezamjenjiv dio. Diplomatsko pravo sastoji se od pravila koja regulišu konzularne i diplomatske odnose u međunarodnoj zajednici. To se prvenstveno odnosi na odnose i interakciju između država, između međunarodnih organizacija i država, te između međunarodnih organizacija generalno (Popović & Turčinović, 2010).

Čaušević (2020) naveo je još jednu perspektivu. Diplomatsko pravo (eng. *diplomatic law*) predstavlja skup odredbi međunarodnog prava koje se odnose na dužnosti i prava država kao subjekata međunarodnog prava u domeni diplomatskih odnosa, dužnosti, privilegija i imuniteta diplomatskih misija/predstavništava i diplomatskog osoblja. Diplomatsko je pravo, prije stupanja Bečke konvencije na snagu, bilo dijelom međunarodnog općeg običajnog prava. Uz Bečku konvenciju, bilo je i ranijih pokušaja kodifikacije diplomatskog prava (Bečki kongres 1815. godine; Aachen 1818. godine, Pravilnik o diplomatskim predstavnicima iz 1895. godine, te pokušaj Komiteta eksperata/stručnjaka Lige Nacije od 1925.-1930. godine da usvoje sveobuhvatniju međunarodnu konvenciju (Lapenda, 2007).

Izvori predstavljaju značajan segment diplomatskog prava. U njima se primjenjivost i pravna utemeljenost pravila, normi i postulata, kako na konzularne, tako i na diplomatske predstavnike. Čaušević (2020) navodi sljedeće izvore:

1. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (1961.);
2. Bečka konvencija o konzularnim odnosima (1963.);
3. Bečka konvencija o specijalnim misijama (1969.);
4. Konvencija o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera (1975.);
5. Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju krivičnih djela protiv lica pod međunarodnom zaštitom, uključujući diplomatske agente (1973).

Tendencije primjenjivanja i usavršavanja pravila diplomatskog prava i diplomacije generalno obilježile su i naznačile svu bitnost, raznolikost i značaj njenog praktičnog i teorijskog usavršavanja, djelujući tako na nastanak svog originalnog i prepoznatljivog profila u domenu međunarodnog javnog prava (Čaušević, 2020). Diplomacija je, zajedno sa diplomatskim

pravom, značajna po specifičnim obilježjima koja prezentiraju ulogu i važnost segmenta grane prava u jedinstvenom i skladnom sistemu međunarodnog javnog prava. Svijet napućen demokracijom predstavlja bi svijet u vječnom miru, a diplomatsko pravo i diplomacija predstavljaju osnovno sredstvo za ostvarivanje ovih univerzalnih ciljeva (Waltz, 1998).

Kada se govori o nacionalizaciji diplomatsko-konzularne mreže, od ključne je važnosti uspostaviti balans između državnih interesa i mogućnosti finansiranja zadanog broja stalnih konzularnih i diplomatskih predstavništava (Pašić, 2010). Tradicionalna pravila diplomatskog zanimanja i diplomacije danas se smatraju staromodnim. Ipak, i u diplomaciji postoje određena društvena pravila i običaji kojima se svi pokoravaju iz pristojnosti. Takav je slučaj sa jednim od glavnih karakteristika diplomacije i diplomatskog prava, a to su diplomatski ceremonijal i protokoli (Wood & Serres, 2004).

Diplomatski protokol služi za kodifikaciju i primjenu pravila određenih ceremonijalom te pazi na njihovu adekvatnu primjenu. Riječ "protokol" etimološko porijeklo vuče iz bizantske diplomacije, gdje je označavala uvodni dio svečanih pisanih dokumenata, koji je sadržavao popis sudionika susreta. Ta riječ danas služi za opisivanje pravila prema kojima službene vlasti pojedine države primjenjuju načela određena ceremonijalom (Wood & Serres, 2004).

U domenu glavnih karakteristika diplomatskog prava i diplomacije generalno spadaju i međudržavni diplomatski odnosi. Lapenda (2007) ove odnose svrstava u nekoliko kategorija:

1. Saveznički odnosi, pod kojima se podrazumijeva i prijenos dijela suvereniteta;
2. Dobrosusjedski odnosi, koji potencijalno rezultiraju i međusobnim pomaganjem bez posebne ugovorne obaveze;
3. Srdačni odnosi, pod kojima se ne podrazumijeva obaveza konkretne pomoći i saradnje;
4. Prijateljski odnosi, koji predstavljaju izraz iza koga se ponekad krije eufemizam koji označava odnose koji možda i nisu najbolji;
5. Dobri odnosi, koji označavaju korektne odnose sa minimalnim stepenom saradnje, ali gdje ipak postoji međusobno razumijevanje i uvažavanje;
6. Korektni ili normalni odnosi, kojima se označava volja obiju strane za pridržavanje Konvencije, dakle rješavanje eventualnih sporova mirovnim putem;

7. Indiferentni odnosi, kojima se označavaju slučajevi kada dođe do priznavanja države bez uspostave diplomatskih odnosa, budući da nema želje za produbljivanjem međudržavnih odnosa;
8. Hladni odnosi, kojima se označavaju sukobi i konfliktne situacije, uz uvođenje retorzija i represalija te "povlačenje na konsultacije" šefa diplomatske misije/predstavništva itd.;
9. Zategnuti odnosi, kojima se označava međusobno nerješiv i ozbiljan spor među država, koji može rezultirati i oružanim sukobom;
10. De facto odnosi, kojima se označava tip odnosa kada dvije države nisu priznale jedna drugu po pravilima Konvencije, ali i dalje održavaju kulturne, komercijalne i druge odnose, osim političkih;
11. Obustavljeni odnosi, kojima se označavaju odnosi u kojima između država nastane privremena obustava međusobnih odnosa, za čiju obnovu nije potreban poseban postupak;
12. Prekinuti odnosi, kojima se označava prekid uspostavljenih diplomatskih odnosa te međusobno zatvaranje diplomatskih misija/predstavništava uz uzajamno povlačenje diplomatskog osoblja.

Još jedna od osnovnih karakteristika diplomatskog prava jeste tzv. *pacta sunt servanda*, kojom se podrazumijeva izvršavanje i poštivanje obaveza koje su preuzete iz međudržavnih diplomatskih sporazuma i ugovora. Kao što je prethodno navedeno, osnovne načine utemeljenja osnovnih prava i dužnosti država i drugih subjekata međunarodnog prava jesu međunarodni ugovori, sa posebnim naglaskom da se odnosi između jednakih i suverenih država zasnivaju na uzajamnosti (reciprotetu) i ravnoteži, što predstavlja najvažnije načelo diplomatijske politike (Čaušević, 2020).

2.2. Diplomske funkcije

Postoji veliki broj funkcija diplomacije koje diplomaciju čine osnovnim sastojkom bilo kakve mirne i efikasne promjene. Razlog pregovaranja sa drugim osobama oduvijek je bio isti - razvijanje boljih odnosa (Anon, 2011). Tijekom postojanja diplomacije, struktura diplomatskih predstavništava promijenila se iz labave u organiziranu instituciju koja je napravljena za određenu svrhu. Unatoč činjenici da se struktura diplomatskih predstavništava promijenila, funkcije su uvijek ostale iste.

Postoje četiri funkcije diplomacije (Anon, 2011). Prva funkcija uključuje predstavljanje interesa države i vođenje pregovora ili diskusija osmišljenih da identificiraju zajedničke

interese, kao i oblasti neslaganja između strana sa ciljem postizanja državnih ciljeva i izbjegavanja sukoba (Kissinger, 1995). Predstavljanje države kao i pregovaranje najvažnije su funkcije diplomacije. Pregovori između dva predstavnika ključna su komponenta u diplomaciji, jer pri tome predstavnici pronalaze zajednički interes. Pronalaženje zajedničkog interesa je od vitalnog značaja za vođenje pregovora, budući da su tada predstavnici u mogućnosti da osmisle rješenje koje je povoljno za obje strane. Berridge (2005) tvrdi da takvi pregovori mogu proizvesti prednosti koje se mogu dobiti iz zajedničkog ostvarivanja zajedničkih interesa. Navedeno također predstavlja aktivnost koja može sprječiti korištenje nasilja za rješavanje preostalih rasprava i sukoba između država.

Druga funkcije diplomacije uključuje prikupljanje informacije i naknadnu identifikaciju i evaluaciju vanjskopolitičkih ciljeva države primateljice. Diplomatske službe bave se prikupljanjem informacija. Ipak, kada se informacije pošalju nazad u njihovu matičnu zemlju, Ministarstvo vanjskih poslova analizira podatke i određuje kakvu vanjsku politiku treba voditi. Politički lideri tada biraju put koji je ispravan za njihovu zemlju (Anon, 2011).

Treća glavna funkcija diplomacije je širenje ekonomskih, političkih i kulturnih veza između dvije zemlje. Na primjer, nakon Drugog svjetskog rata, zemlje poput Sjedinjenih Država i Britanije usmjerile su svoju vanjsku politiku na istrebljenje komunizma. U današnje vrijeme, State Department Sjedinjenih Država angažira međunarodnu publiku u govore o politici, sigurnosti i njihovim vrijednostima kako bi pomogli u stvaranju okruženja prijemučivog za američke nacionalne interese (Anon, 2011).

Konačno, četvrta funkcija diplomacije jeste to da je "diplomacija sredstvo koje olakšava ili provodi poštovanje međunarodnog prava (Kissinger, 1995). Posao diplomate je da promoviše nacionalne interese zemlje i drži otvorene veze sa drugim zemljama. Naglasak stavljen na diplomaciju, pored svoje dominacije u današnjem svijetu, bio je zastupljen (iako kao koncept u razvoju) i u renesansni (Anon, 2011).

Veliki mislioci kao što su Makijaveli, Guicciardini, Grocijus, Rišelje, Vikefor, Satou, Nikolson i Kisindžer imali su dubokog uticaja na diplomaciju. Za Makijavelija je diplomacija bila oruđe obmane kako bi se državi dala veća moć (Berridge, 2005). Makijavelijev uticaj na vođe bio je veliki jer je zagovarao da lideri budu tvrdoglavi i rezervisani. Guicciardini je promovirao održavanja dobrih odnosa, nazivajući reputaciju ključnom u pregovorima. Njegov doprinos diplomaciji bio je dodjeljivanje diplomatskih mesta ljudima kojima se može vjerovati i koji mogu promovirati državne interese svoje zemlje. Svi navedeni mislioci doprinijeli su različitim elementima stalno rastućeg koncepta diplomacije. Budući da tema

diplomacije uvijek raste i mijenja se, može se reći da je, zbog njenog ogromnog uticaja u svijetu, svima potrebna diploamcija kako bi preživjeli (Anon, 2011).

Diplomacija je kroz historiju bila najvažniji element u održavanju mira i stvaranju pozitivnih promjena. Bez diplomacije, veći dio svjetskih poslova ne bi postojao. Postoji mnogo primjera o tome kako je diplomacija uticala na države, pa čak i na pojedinačne građane. Primjer kako pregovori mogu pozitivno uticati na nekoga su Clintonovi pregovori sa Kim Jung Ilom u Sjevernoj Koreji. Njihovi mirni pregovori rezultirali su oslobođanjem dvoje američkih državljanina. S druge strane, primjer načina na koji moć može pokvariti diplomaciju su Libija i Švicarska (Anon, 2011). Sa uvođenjem nafte kao sredstva moći, zemlje poput Libije sa vođom Gadafijem dobole su snažnije prisustvo u svijetu i mogle su reći i učiniti stvari koje dosada nisu mogle. Ipak, diplomacija nastoji da se oslobodi korupcije i ojača međunarodni sistem kao i međunarodno pravo. Kako bi diplomacija to postigla, međunarodne organizacije moraju postojati. Govoreći diplomatskim jezikom, međunarodna organizacija predstavlja samo veliki broj članova koji pronalaze zajednički jezik o određenoj temi. U Ujedinjenim Nacijama, na primjer, sve članice pokušavaju pronaći zajednički interes kako bi došlo do pozitivnih promjena. Iako se ponekad dozvoljava kao spora promjena, metoda diplomacije uzrokuje manje žrtava nego bilo koja druga. Bez diplomatskih pregovora, svjet bi bio u konstantnom ratnom stanju (Berridge, 2005).

Diplomatske pregovore između ostalih vrše i diplomatski agenti. Diplomatski agenti kao glavni individualni agenti diplomacije također imaju svoje funkcije. Sa tradicionalnog stanovišta, može se reći da funkcije diplomatskog agenta leže u predstavljanju svoje matične države u ulozi glasnogovornika svoje vlade te zvaničnog kanala komunikacije između vlada pošiljaoca i države prijema. Njegove funkcije također uključuju i izvještavanje o stanju i razvoju o državi primateljici te zaštiti interesa matične države i njenih državljanina (Sen, 1965).

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima ukazala je i na neke druge funkcije diplomatskih agenata, kao što su promoviranje prijateljskih odnosa između države šiljateljice i države primateljice, te razvoj ekonomskih, kulturnih i naučnih odnosa. Jedna od najznačajnijih posljedica navedenoga bilo je osnivanje Ujedinjenih Nacija. Izvještavanje o uslovima i dešavanjima u državama primateljicama, iako je prvobitno zamišljeno da se odnosi isključivo na politička pitanja, u današnje doba uključuje savremeni kontekst kulturnih, ekonomskih i društvenih aktivnosti u zemlji, te općenito svih aspekata života koji mogu biti od interesa za državu šiljateljicu (Sen, 1965).

Diplomatski agent obavlja i funkcije za koje se tradicionalno smatralo da spadaju u djelokrug funkcija konzulata. Zapravo, u pitanju zaštite državljana matične države, opseg diplomatskih i konzularnih aktivnosti u velikoj se mjeri preklapa. Trenutno postoje određene razlike u praksi država u pogledu toga da li komercijalno zastupanje spada u funkcije diplomatskog izaslanika. Dok je jasno da zaštita trgovinskih odnosa jedne zemlje spada u legitimne aktivnosti diplomatskog predstavnštva, upitno je da li komercijalni poslovi sa građanima države primateljice potпадaju pod funkcije diplomatske misije. Praksa država je uglavnom bila da tretiraju komercijalne savjetnike ili atašee (savjetnike šefa misije za komercijalna pitanja), kao dio osoblja misije, dok trgovinski predstavnici, oni koji se aktivnom bave komercijalnim transakcijama, nisu tako ocijenjeni. Njihov status, imunitet i privilegije obično se određuju bilateralnim sporazumima (Berridge, 2005).

Budući da je jedna od glavnih svrha održavanja diplomatskih odnosa održavanje službene komunikacije između država, diplomatski agent često je pozvan da obavlja zadatak pregovaranja saopštavajući stajalište svoje vlade o raznim pitanjima vlade države u kojoj je akreditovan. Diplomatski predstavni je, dakle, službeni agent i glasnogovornik njegove vlade. Akreditacije koje dobija prilikom imenovanja i koje on sa sobom nosi na svoju poziciju jasno pokazuju njegovu poziciju prenošenjem zahtjeva u ime šefa države šiljateljice šefu države primateljice. U ovom zahtjevu nalazi se garant da se agentu može vjerovati i da mu se može reći sve u ime njegovog suverena ili vlade. Komunikacije između vlade uglavnom su različitog tipa i u njima se radi o različitim temama (Sen, 1965).

Diplomatski pregovori mogu se definirati kao pokušaj istraživanja i usklađivanja konfliktnih položaja među državama kako bi se postigao prihvatljiv ishod za sve stranke u područjima od zajedničkog interesa. Iako analitičari obično identificiraju niz različitih uzastopnih faza u diplomatskim pregovorima, osnovni model može se okarakterizirati kao proces u kome se stranke prvo dogovore oko potrebe za pregovorima, nakon čega se uspostavi dnevni red i poslovnik. Kasnije se različiti uvodni položaji izlažu i istražuju. Na kraju se sklapaju kompromisi kako bi se postigla tačka konvergencije, što formira osnovu za dogovor. Međutim, pogrešno je pretpostaviti da je bilo koja od gore navedenih faza nužno lakša od ostalih. Ponekad države ne prepoznaju potrebu za pregovorima ili se ne mogu složiti u pogledu dnevnog reda, zbog njegove pretjerane preciznosti ili nejasnoće, njegove eventualne propagandne vrijednosti, ili jednostavno zbog toga što dnevni red odražava sklonosti prema u pogledu teme o kojoj će se raspravljati (Cornago, 2008).

Drugo pitanje koje je podjednako relevantno je ugovor o postupku. U pregovore su često uključene više od dvije strane te bi oni mogli zahtijevati i bilateralne i plenarne sesije.

Navedeno može utjecati na izbor članova delegacije te može zakomplikirati proces donošenja odluka. Proces donošenja odluka znatno se razlikuje ovisno o pregovaračkim ciljevima. Ipak, kako bi se postigli značajni sporazumi potrebno je jasno utvrditi poslovnik. Priprema i diskusija o rezoluciji obično je dugotrajan i naporan proces. Štaviše, države mogu ponekad koristiti različite taktičke uređaje pritiska kako bi postigle svoje ciljeve, ili napustiti pregovarački stol (kršenje pregovora) (Cornago, 2008).

Postoje tri posebno relevantna aspekta glasanja. Prvo, težina glasova, u rasponu od klasičnog sistema (jedno glasanje po državi), do raznovrsnih oblika kvalifikacije glasa prema nekim formulama, poput finansijskog doprinosa u zemlji sporazuma ili drugih koji se odnose na njihovu veličinu ili relevantnost za određenu temu. Drugo, specifikacija zahtjeva kvoruma kako bi se izbjegle kontroverze među strankama tokom glasanja. Treće, i najistaknutije, jesu zahtjevi većine. Odluka se može donijeti jedino jedinstvenom većinom ili kvalificiranom dvotrećinskom većinom prisutnih (Cornago, 2008).

Pored formalih aspekata, strane također uspostavljaju određeni sporazum o nivou diskrecionog prava potrebnog za pregovore, ali on se uvijek mora razvijati u skladu sa pravilima diplomatskog protokola i općih načela međunarodnog prava. Kako trajna relevantnost tzv. mirne diplomacije prikazuje, princip javnosti ne ometa diskreciju u diplomatskim pregovorima, ali je nespojiv sa usvajanjem tajnih međunarodnih obaveza. Ipak, zbog savremenih zahtjeva legitimite u demokratskom političkom procesu, diplomatski pregovori ponekad se moraju produžiti na društvo, te se tada uspostavljaju konsultativni sastanci s nevladinim organizacijama, grupama pritiska, necentralnim vladama itd. (Berridge, 2005).

Dokaz sve većeg javnog interesa za multilateralnu diplomaciju je također i rastuća relevantnost međunarodnih konferencija organiziranih od strane nevladinih organizacija (NVO). Cilj ovih konferencija je postizanje uticaja na diplomatski program putem tema kao što su razvoj, ljudska prava, mirovni razgovori ili pitanja zaštite okoliša. Ovaj trend posebno je ozloglašen u polju rješavanja sukoba (Berridge, 2005).

Danas se velik dio bilateralne i multilateralne diplomacije odvija na nivou šefova vlade. Serijski i ad hoc samiti danas obično dobivaju više pažnje nego standardna multilateralna ili bilateralna diplomacije. To je razlog zbog koga se samit, bez isticanja njegove diplomatske važnosti, često može koristiti kao odličan alat za strane ili domaće propagande, što je jasno bilo izloženo tijekom Hladnog rata (Cornago, 2008).

Pregovori o okončanju spora ili dovođenju dva protivnika za pregovarački stol tradicionalno se smatraju suštinom diplomatiјe. Danas postoje mnoge vrste diplomatiјe i diplomatskih praksi pomoću kojih se mogu izbjegći rat i nasilje te postići i izgraditi mir. Dakle, glavni cilj diplomatiјe je da maksimizira nacionalnu prednost bez upotrebe sile i bez izazivanja neprijateljstava. Diplomatijom država štiti svoju nezavisnost, integritet i sigurnost, kao i slobodu djelovanja u međunarodnom sistemu. Ugovori, sporazumi, protokoli i konvencije glavni su diplomatski instrumenti koje diplomate koriste za vođenje pregovora i dijaloga među državama članicama i za pronalaženje zajedničkog interesa između njih.

3. Nastanak i razvoj bosansko-hercegovačke diplomatiјe kroz historiju

Dosadašnje izlaganje rasvijetlilo je važnost razvoja diplomatskog aparata za osnivanje, održavanje i unaprjeđenje vanjskopolitičkih odnosa jedne države. Najevidentniji primjeri diplomatskog uspjeha su današnje svjetske velesile. S druge strane, mlađe i manje države kao što je Bosna i Hercegovina pokušavaju primjeniti jedan od trenutno dostupnih modela uspješne diplomatske organizacije te, ovisno o tome koliko su dobro isti prilagodile svome sistemu i koliko su ga uspješno primjenile, uspijevaju ili ne uspijevaju na regionalnoj i svjetskoj diplomatskoj sceni (Subašić, 2019).

Državnost historijske bosanske države, prema dosadašnjim proučavanjima, naročito se na srednjovjekovnom bosanskom dvoru koristila diplomatskim aktivnostima. U to doba je također velika pažnja posvećivana protokolu i vanjskoj politici. Nasuprot tome, Osmanski period karakteriziran je snažnom autonomijom, što znači da se vanjska politika odvijala bez uticaja ljudi iz oslojenih pokrajina, u koje je spadala i Bosna. Slična situacija bila je i u vrijeme austro-ugarske vladavine iz koje također ne postoje podaci o diplomatama iz Bosne i Hercegovine. U to su doba bile aktuelne interesne skupine koje su u Beču zastupale interese BiH unutar carstva. U jugoslovenskom periodu otvorio se prostor za bosanskohercegovačke diplome. Ipak, tada su oni imali mogućnost zastupanja isključivo jugoslovenskih, a ne interesa BiH. Sve navedeno je nakon sticanja nezavisnosti Bosni i Hercegovini stvorilo obavezu stvaranja vlastitog modela na osnovu iskustva pojedinih institucija i diplomata putem korištenja pozitivnih iskustava sličnih zemalja, bez oslanjanja na historijsko nasljeđe (Subašić, 2019).

Unatoč činjenici da je savremena diplomatička predmetom proučavanja samo u usmjerenim i uskim studijskim programima, diplomatska srednjovjekovna bosanska država izučava se već u osnovnim školama. Tu se Povelja Kulina bana opisuje kao dokumentom koji predstavlja svojevrstan "rodni list Bosne i Hercegovine", dok su odnosi sa drugim srednjovjekovnim državama i diplomatske aktivnosti predstavljeni kao dokaz razvijenosti i nezavisnosti srednjovjekovne Bosne. Historičari i autori koji se interesuju navedenim periodom u svojim studijama spominju i diplomatske prakse koje su u to doba bile zastupljene na dvorovima bosanskih kraljeva i banova, razmjene poklona koje su predstavljale vid diplomatske prakse te povelje i druge dokumente različitog karaktera. Kroz razlaganje sadržaja povelje Kulina bana moguće je izvesti zaključak da se tu radi o standardnom bilateralnom sporazumu između Bosne i Dubrovačke republike o bescarinskoj i slobodnoj trgovini (Subašić, 2019).

Na taj se način putem razvoja diplomatičke prakse može pratiti i razvoj srednjovjekovne države kao takve. Na taj način Anto Babić u svom radu navodi da se većina diplomatskih aktivnosti u ranijem periodu odvijala na dvorovima, kroz direktnе pregovore vladara sa predstavnicima druge ugovarajuće strane 19. Daljnji razvoj srednjovjekovne Bosne, a naročito njeno ekonomski jačanje doveli su do pojave naprednijih oblika diplomatskih odnosa. Tako su se uspostavile čvršće diplomatske veze te su imenovani diplomatski predstavnici različitih titula i naziva kao npr. ambaxatores, oratores, nuntii,

poklisari, procuratores, posli itd. Prema Babiću (1972), neki od ovih naziva vremenom su počeli označavati "poslanika, opunomoćenog od nosioca vlasti da ga predstavlja u međudržavnom saobraćaju" (str. 74).

Činjenica je da je nemoguće porebiti srednjovjekovne oblike državnosti sa savremenim državama, kao i to da se moderne diplomatske prakse značajno razlikuju od svojih historijskih pretača, ali samo postojanje diplomatske aktivnosti u srednjem vijeku potvrđuje pozitivnu percepciju o postojanju određenog kontinuiteta diplomatskog djelovanja (Subašić, 2019).

Ipak, historija Bosne i Hercegovine u osmanskom i austrougarskom periodu pokazuje suprotan trend - za to doba karakteristično je odsustvo diplomatske tradicije kod bosanskih političara. Navedeno se također može reći i za periode jugoslovenske bosanske historije. Srednjevojekovna je bosanska država nakon osmanskog osvjanja izgubila svoju autonomiju kao i svaku mogućnost nezavisnog djelovanje, te se uklopila u osmansku administrativnu podjelu, ispočetka kao sandžak, zatim kao ejalet, te na kraju (nakon administrativnih reformi) i kao vilajet (Subašić, 2019).

I samo Osmansko carstvo između evropskih država bilo je značajno kada se govori o diplomatskim aktivnostima i diplomaciji. Osmanski predstavnici su imenovani na ad hoc osnovama i na vrlo ograničen period. Službenici visokoga ranga sa titulom "Reis-ul-kuttab" igrali su ulogu sličnu ulozi ministra vanjskih poslova, dok je zvanično ministarstvo vanjskih poslova osnovano tek 1836. godine. Istovremeno su ipak prihvatani stalni izaslanici iz država Evrope. Ipak, veći dio aktivnosti odnosio se samo na trgovinske odnose, koji su najčešće bili unilateralne prirode. Sultani su nemuslimanskim državama sami davali pisana dopuštenja ("ahd-name") za trgovinu na osmanskim teritorijama (Bostan, 2019). U tim aktivnostima Bosna i Hercegovina nije igrala nikakvu ulogu, neovisno o tome kakvo je bilo njen uređenje u konkretnim periodima, te o tome što je ona praktično predstavljala pograničnu oblast osmanske imperije.

Situacija pod Austro-Ugarskom Monarhijom bila je dosta slična. I u to doba nije bilo mogućnosti i prostora za vanjsko djelovanje BiH, ali su se prilike ipak proširile u vidu malo konkretnije političke organizacije putem novih institucija kao što je npr. Bosanski sabor.

Unatoč činjenici da se spominje postojanje bosanskohercegovačkih predstavnika u tom periodu, ne spominju se diplomatski predstavnici koji su zastupali interese države prema vani, nego se spominju interesne grupe koje su branile vlastite ciljeve i promovisale ih pred austro-

ugarskim vlastima. Primjer takvih delegacija su i članovi Muslimanske narodne organizacije koja je oputovala u Carigrad 1906. godine kako bi pregovarala o preuzimanju dokumentacije koja je neuphodna za vođenje autonomnog pokreta iz tog doba; ili hrvatske delegacije koja je, nakon aneksije 1908. godine, u Beč oputovala sa zahvalama i pohvalama za Cara, Monarhiju, aneksiju i dr. (Imamović, 1997). Navedeni predstavnici i delegacije zapravo su bili akteri unutrašnjih političkih tokova i dešavanja, i često su zastupali dosta uske interese. To su najčešće bili interesi određene političke struje unutar neke političke partije, umjesto interesa naroda ili konkretne partije.

Era Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije također nije nudila mnogo prilika za učešće bosanskohercegovačkih političara u diplomatskim poslovima navedenih država. Imajući u vidu unutrašnju politiku koju su one vodile prema Bosni i Hercegovini kao dijelu ovih kraljeva, navedeno se može razumjeti. Teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine narušen je nastankom Kraljevine Jugoslavije 1929. godine. Isto se desilo i drugim državama unutar Kraljevine, zbog nove podjele na devet banovina, koja je ciljano odudarala od ranijih podjela i etabliranih granica (Subašić, 2019).

Najpoznatiji diplomata jugoslavenske diplomatije u ovom periodu je Ivo Andrić, koji je obavljao mnoge diplomatske dužnosti tijekom svoje diplomatske karijere, koje obuhvataju razne rangove diplomatske hijerarhije, kao i razne lokacije kao što su Bukurešt, Rim, Pariz, Grac, Madrid, Ženeva itd. Andrić je na kraju postavlje i za "opunomoćenog ministra i izvanrednog poslanika Kraljevine Jugoslavije u Berlinu". Navedeno predstavlja funkciju koju je Andrić obavljao nakon početka Drugog svjetskog rata te na kojoj se zadržao do 1941. godine, što je ujedno bio i njegov posljednji angažman u diplomaciji (ivoandric.org, 2019).

Tijekom ovog perioda spominje se i diplomatski angažman Envera Čolakovića, još jednog bosanskohercegovačkog književnika. Ipak, njegov tadašnji angažman još nije sasvim rasvijetljen, i danas se više koristi za političke sukobe nego što ga se konkretno pokušava rasvijetliti. Čolaković su 1944. godine vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH) na čelu sa Antonom Pavelićem postavile na poziciju kulturnog atašea pri ambasadi u Budimpešti. Navedenu funkciju Čolaković je obavljao kratko (od kraja septembra 1944. do kraja februara 1945.) obzirom da je Mađarska ubrzo nakon kapitulirala, da je Drugi svjetski rat završen te da je tzv. NDH nestala (obje države tada su imale kolaboracionističke vlade). Ipak, i ovaj kratki angažman je bio dovoljan da vlasti novonastale socijalističke Jugoslavije protiv njega pokrenu proces koji je rezultirao zabranom književnog rada tj. objavljivanja njegovih djela. (Karaula, 2019).

Osim navedenih postojalo je još bosanskohercegovačkih diplomatskih službenika u ovom periodu. Ipak, budući da se te ličnosti slabo spominju, vjerovatno je da se radi o manje relevantnim i nižim funkcijama. Činjenica je i da Bosna i Hercegovina u to doba nije imala svoju autonomnu politiku te da nije bila nosilac političkog subjektiviteta i suverentiteta, zbog čega se i ne može govoriti o zastupanju interesa Bosne i Hercegovine ili o diplomacije Bosne i Hercegovine, već samo o diplomaciji država u čijem se sastavu BiH nalazila, jer su one u to doba bile priznate kao akteri međunarodne politike (Subašić, 2019).

Kasniji socijalistički period donio je i određeni razvoj. Ipak, ovaj razvoj obilježen je znatnim pomanjkanjem bosanskih kadrova (dakle, općenito kadrova iz Bosne i Hercegovine bez obzira na vjersku i etničku pripadnost) u jugoslovenskoj diplomaciji. Ovih kadrova procentualno je bilo mnogo manje, nego što bi trebalo proistisati iz učešća bosanskohercegovačkog stanovništva u ukupnoj populaciji SFRJ (Subašić, 2019).

Vanjskopolitičke i diplomatske uloge kao Premijeri SFRJ iz BiH su imali Džemal Bijedić i Branko Mikulić. Prilikom obavljanja navedene funkcije oni su kontinuirano bili u kontaktui te su sarađivali sa političarima i diplomatama iz drugih država. Autor Husnija Kamberović (2017) naročito se bavio aktivnostima Džemala Bijedića u toj sferi. Navedeni autor ističe da se Bijedić "više od bilo kojeg drugog predsjednika vlade, osim Josipa Broza Tita, bavio vanjskopolitičkim temama" (str. 281). Autor navodi da Džemal Bijedić zapravo nije kreirao vanjsku politiku, ali da je doprinio njenom provođenju u većikom broju slučajeva, zajedno sa uspostavljanjem boljih političkih, diplomatskih i ekonomskih odnosa, što se ogleda u činjenici Jugoslavija na završetku njegovog mandata "imala potpisane brojne ugovore o kulturnoj i privrednoj saradnji sa gotovo svi zemljama svijeta" (str. 282).

Kroz svoje diplomatske posjete Bijedić je obišao istočnoevropske komunističke države (Poljska, Mađarska, Čehoslovačka, Istočna Njemačka) te zapadboevropske države (Austrija, Francuska, Danska, Luksemburg, Belgija), države Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike (Egipat, Alžir, Tunis, Kuvajt, Libija), druge afričke države (Nigerija, Gana, Senegal), azijske države (Indonezija, Indija, Malezija, Nepal, Šri Lanka) uključujući posebnu posjetu Kini, kao i Australiju i dvije velike sile - Sjedinjene Američke Države (SAD) te Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) (Kamberović, 2017, str. 283). Značajnu ulogu u jugoslovenskoj diplomatiji imao je Raif Dizdarević, koji je, između ostalog, obavljao diplomatske dužnosti kao otpravnik poslova u Bugarskoj, kao sekretar ambasade u SSSR-u, kao savjetnik za politička pitanja i zamjenik ambasadora u Čehoslovačkoj, kao Ministar vanjskih poslova SFRJ, a kasnije i kao Predsjednik Predsjedništva SFRJ (Dizdarević, 2018).

Još jedan od poznatijih jugoslovenskih diplomata iz BiH bio je i Ratomir Rato Dugonjić, koji je proglašen narodnim herojem Jugoslavije i koji je imao raznovrsnu političku i diplomatsku karijeru. Bio je ambasador u Ujedinjenoj Arapskoj Republici i Poljskoj, a 1974. je izabran za prvog predsjednika Predsjedništva SRBiH (Parlamentarna skupština BiH, 2019). Ovakva kombinacija političkih i diplomatskih funkcija može se uočiti kod velikog broja tadašnjih funkcionera, što je i za očekivati obzirom da su svi politički i diplomatski tokovi bili povezani sa aktivnostima Partije kroz koju se većina funkcionera i regrutovala i profesionalizirala. Primjer toga je i Cvijetin Majo Mijatović (porijeklom iz Lopara kod Tuzle) čija je karijera prvo uključivala razne partiske funkcije u SR BiH i na nivou Jugoslavije. Kasnije postaje ambasador SFRJ u SSSRu, a u daljem toku karijere i Predsjednik Predsjedništva SFRJ (Čuvalo, 2007).

Kao diplomatski predstavnik Jugoslavije iz BiH spominje se i Šefik Kević, koji je u Bratislavi obavljao funkciju vicekonzula i koji je, zajedno sa drugim jugoslovenskim diplomatama u Čehoslovačkoj, postao meta vlasti u procesu iz 1950. godine. Taj proces su pojedini autori označili „iskonstruisanim“ te kao „antijugoslovensku represiju“ (npr. Vojtjehovski, 2008). Do normalizacije odnosa Jugoslavije i Čehoslovačke će doći tek nekoliko godina nakon ovog slučaja, a u tom će procesu značajnu ulogu igrati diplomat-političar iz BiH – Hasan Brkić. Kada su tokom 1955. godine počeli pregovori između Jugoslavije i Čehoslovačke o proširenju ekonomске saradnje, Brkić je radio u Ministarstvu vanjskih poslova kao državni podsekretar za inostrane poslove te je bio posebno zadužen za ekonomski pitanja. Njegovi razgovori sa čehoslovačkim ambasadorom Pithartom doprinijeli su i konačnom potpisivanju nekoliko sporazuma (o imovinskim pitanjima i kreditiranju) početkom 1956. godine nakon direktnih pregovora državnih delegacija (Selimić, 2008).

Kontekst u kojem se može identificirati veći broj i značajnija aktivnost diplomata iz BiH jeste saradnja Jugoslavije sa državama Bliskog Istoka i Afrike. Te, pretežno većinski muslimanske države, prvobitno su se sporile sa Jugoslavijom o pitanjima zločina iz Drugog svjetskog rata (povod su muslimanski pripadnici SS Handžar divizije i drugi koji su se teretili za zločine počinjene u tom periodu). Tako su egipatske vlasti prisilile jugoslovenskog ambasadora Ešrefa Badnjevića (još jednog diplomatu bh. porijekla) da napusti Kairo i Egipat. Do poboljšanja odnosa došlo je posredstvom neformalnih i neslužbenih veza kada je tadašnji reis-ul-ulema Ibrahim ef. Fejić 1948. godine posjetio Egipat, Siriju i Liban. To naravno nije bila službena diplomatska posjeta niti je on bio ovlašteni diplomatski predstavnik, ali je ipak ocijenjeno da je to „pozitivno uticalo na razvoj međudržavnih odnosa“ (Laković, 2008). Zahvaljujući tom općem poboljšanju odnosa, konačno u uspostavljeni i službeni diplomatski

odnosi te je jedan od ambasadora Jugoslavije u Egiptu bio i Nijaz Dizdarević, diplomata iz BiH koji je kasnije u svojoj karijeri obavljao i druge dužnosti (Subašić, 2019).

Vjerska pripadnost jugoslovenskih službenika korištena je kao faktor u poboljšanju diplomatskih odnosa i u drugim prilikama. Kod uspostavljanja boljih jugoslovensko-marokanskih odnosa predloženo je da Maroko posebno posjeti i određen broj članova Narodne skupštine Narodne Republike BiH (NRBiH) gdje su skupštinski predstavnici islamske vjeroispovjesti bili najbrojniji. Također, po uspostavljanju jačih veza i razmjeni diplomatskih predstavnika, prvi diplomatski predstavnik iz Jugoslavije u Maroku bio je jugoslovenski diplomat iz BiH - Mustafa Vilović (Miletić, 2008).

Uz dosada navedene diplomate i političare postoji i čitav niz drugih koji su u to vrijeme zauzimali različite položaje i gradili uspješne karijere. Ipak, kada se u obzir uzme da ni u sklopu socijalističke Jugoslavije Bosna i Hercegovina nije posjedovala suverenitet niti autonomnu i diferenciranu vanjsku politiku, sve individue bosanskohercegovačkog porijekla koje su u to vrijeme obavljale diplomatske dužnosti radile su to za i u ime SFRJ, bez obzira na to da li su bili djelatnici nižih diplomatsko-konzularnih poslova, ministri ili ambasadori (Subašić, 2019).

Taj period važan je i zbog toga što su tijekom njega izgrađene bitne veze, prakse i mehanizmi koji su kasnije korišteni, dok su mnogi kadrovi stekli raznovrsna i važna iskustva i znanja. Ipak, i dalje nije moguće govoriti o diplomatiji i vanjskoj politici Bosne i Hercegovine kao nezavisnog aktera, zbog čega je Bosna i Hercegovina dočekala početak rata i samostalnost u nepovoljnim uvjetima. Zbog početka sukoba u SFRJ i disolucije veći broj ambasada proglašena je ambasadama SR Jugoslavije, kao pravne sljednice SFRJ. Ambasade, zajedno sa ostalom diplomatsko-konzularnom imovinom bivše SFRJ, koju je u međuvremenu koristila Savezna Republika Jugoslavija/Srbija i Crna Gora/Srbija, tek je godinama kasnije podijeljena između novonastalih država u procesu sukcesije imovine SFRJ (Subašić, 2019).

3.1. Diplomatsko-konzularna predstavništva Bosne i Hercegovine u svijetu od 1992. godine

Bosna i Hercegovina se tijekom većine prethodno spomenutih historijskih perioda nalazila u sastavu drugih država te nije bila međunarodno priznata. Ipak, njena "državnost" potvrđena je u okvirima socijalističke Jugoslavije kroz utvrđivanje granice, kreiranje posebnih institucija itd.) niti je imala diplomatiju i vanjsku politiku. Navedena situacija promijenila se 1992. godine proglašenjem nezavisnosti i uspostavljanjem Republike Bosne i Hercegovine (RBiH) (Subašić, 2019).

Prve od država koje su priznale RBiH (učinile su to još prije referendumu) jesu Bugarska (31.01.1992.), Turska (06.02.1992.) i Slovačka (08.02.1992.) (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010). Priznanja od brojnih drugih država uslijedila su nakon referendumu, dok je RBiH Rezolucijom A/RES/46/237 Generalne skupštine postala članicom UN-a 22. maja 1992. godine. Navedeno je postalo jednim od ključnih trenutaka za BiH, kada se u obzir uzme važnost članstva u UN-u kao faktora za suverenost svake države. Bosna i Hercegovina je sticanjem nezavisnosti konačno stekla i mogućnost samostalno kreiranja i provođenja sopstvene vanjske politike i diplomatske aktivnosti. Aktivan rad i organizovanje počeli su dosta rano - na sjednici Predsjedništva 11. marta 1992. već se raspravljalo o "intenziviranju privredne saradnje" (Šimić, 2006). Nekoliko mjeseci nakon toga, na sjednici od 4. maja 1992. donesena je odluka o slanju tadašnjeg ministra vanjskih poslova (Harisa Silajdžića) na sastanak Konferencije za evropsku sigurnosti i saradnju (KESS/KEBS) u Helsinkiju kao predstavnika Bosne i Hercegovine.

Na taj je način Bosna i Hercegovina postala aktivnim akterom međunarodne politike te je u tom periodu postigla nivo diplomatske aktivnosti prema UN-u koji je do tada bio neviđen - prema njegovom Vijeću sigurnosti, Sekreterijatu, Generalnoj skupštini, državama članicama te i prema raznim UN-ovim agencijama, naročito UNHCR-u i UNICEF-u. Unatoč tome što je bila žrtva međunarodnih prilika, Bosna i Hercegovina nije bila isključivo predmetom zabrinutosti, nego je bila i akter, upravo zbog svoje fokusirane i energične diplomatske kampanje u ratnom periodu (Džananović, 2019).

Ipak, važno je napomenuti i to da su međunarodno priznanje i nezavisnost RBiH stigli u nepovoljnim uslovima za državu generalno. Ovo se naročito tiče mogućnosti uspostave diplomatsko-konzularnih predstavništava i razvoja diplomacije i diplomatskih aktivnosti. U takvim trenucima ratno je nasilje već bilo započelo u određenim dijelovima države, te je ono u narednim mjesecima postalo intenzivnije i zahvatilo je gotovo čitavu teritoriju. Ratni period je u kontekstu diplomatskih aktivnosti izuzetno specifičan, budući da ga obilježavaju rad u ekstremnim uvjetima te borba za opstanak države. Navedene aktivnosti su provodila glavna tijela i akteri vanjske politike i diplomacije, i to Predsjedništvo, zajedno sa vladom koja je utjelovljena u ulogama Premijera i Ministra vanjskih poslova i diplomatske misije u inostranstvu. Navedenih je do kraja rata bilo gotovo 40 (Sokol, 2019). Ipak, početkom rata je navedena diplomatska mreža tek trebala biti formirana, dok su tada uspostavljeni konzulati i ambasade RBiH bili slabo opremljeni, uz malobrojan kadar i osnovni zadatci promoviranja Bosne i Hercegovine kroz traženje političke podrške njenoj nezavisnosti i razrješenju ratne drame, te pribavljanje vojne pomoći. Nakon toga ratna diplomacija BiH morala se fokusirati

na rješavanje humanitarne krize i problema stotina hiljada izbjeglica koje su širom Evrope tražile diplomatsko-konzularnu pomoć pri rješavanju vlastitog statusa (Subašić, 2019).

Važna karakteristika diplomatske akcije DKP-a RBiH bila je učestalo onemogućena komunikacija sa "centralom", tačnije sa Ministarstvom vanjskih poslova u Sarajevu. Upravo su takvi ekstremni uvjeti bili otežavajućim faktorom diplomatskog djelovanja te života generalno. To je posebno evidentno kada se govori o činjenici da je glavni grad jedne međunarodno priznate države četiri godine bio pod opsadom, da je ulaz i izlaz u Sarajevo bio jedino moguć kroz tunel, da se jedno vrijeme jedina veza sa svijetom koju je Ministarstvo vanjskih poslova moglo uspostaviti bila preko jednog satelitskog telefona (Novalić, 2014).

Problem komunikacije često se spominja i u dokumentima Predsjedništva i snimcima sjednica iz ratnog perioda, naročito kada se govori o nemogućnosti primanja i slanja informacije zbog disfunkcionalnosti telefona i faksova (nije bilo struje). Tako je Ejup Ganić na jednoj od sjednica Predsjedništva upozorio na to da energetski problem onemogućava komunikaciju. On je također posredstvom UNPROFOR-a uspio osigurati snabdijevanje strujom za predsjednikov kabinet i za BH press, te za centar veze Ministarstva inostranih poslova. Prema tome, unatoč kadrovskim, tehničkim i drugim ograničenjima, predstavnici institucije i mreža DKP RBiH uspijevali su funkcionirati na neki način (Subašić, 2019).

Početke instaliranja diplomatske mreže obilježilo je korištenje zatečenog stanja i kadrova, zajedno sa nužnim improvizacijama. Neki kadrovi iz BiH su uoči rada u diplomatskoj službi SFRJ zastupali stav da nadalje imaju namjeru zastupati RBiH. Ovdje je važno spomenuti Nerkeza Arifhodžića, koji je bio jedini diplomata koji je u Miloševićevom režimu "oteo" zgradu ambasade u Tunisu te je u nju uselio Ambasadu RBiH. Važan je također i Nedžad Mirica, šef konzularnog odjela bivšeg SIP-a SFRJ, koji se stavio na raspolaganje mladoj bh. diplomatiji još u junu 1991. godine (Kapetanović, 2001). Prema navedenome, može se reći da se najraniji period, koji je počeo sa proglašenjem nezavisnosti BiH pa do postavljanja prvih ambasadora, pokušao premostiti angažovanjem kadrova iz BiH koji su se zatekli na određenim destinacijama. Na taj je način Fikret Abdić, na sjednici predsjedništva RBiH pokrenuo pitanje statusa Muhameda Čengića u Turskoj, te je predložio da Muhamed Čengić u Turskoj predstavlja BiH do imenovanja ambasadora, uz to da se njegovim imenovanjem ne prejudicira imenovanje ambasadora (Subašić, 2019). Čengić je kasnije imenovan za prvog ambasadora BiH u Turskoj.

Na sličan je način, zbog toga što je već živio u New Yorku, te zbog porodičnih veza sa Alijom Izetbegovićem, prvim ambasadorom RBiH pri UN postao je Muhamed Šaćirbegović.

Prethodno imenovanju on nije imao političkog ili diplomatskog iskustva, ali je posjedovao mladost, energiju i dobro poznavanje stranih jezika. Postojalo je još iskusnih diplomata koji su na nekonvencionalne načine stupali u službu. Primjer navedenoga jeste i slučaj profesora Mile Lasića, koga je rat zatekao u ulozi jugoslovenskog diplomata u Bonnu (na položaju savjetnika za štampu i kulturu). Lasić je po izbijanju sukoba u aprilu 1992. odlučio napustiti jugoslovensku diplomatsku službu te ponuditi pomoći bosanskohercegovačkoj. Ipak, ova nastojanja osujećena su zbog nemogućnosti komunikacije sa vlastima u Sarajevu, zbog čega ne samo da nije uspio odmah stupiti u diplomatsku službu RBiH, već je jedno vrijeme bio i izbjeglica u Njemačkoj. Prvim sekretarom ambasade BiH u Bonnu postao je tek u junu 1993. godine, te je na tom položaju ostao do augusta 1994. godine (Lasić, 2018). Kao što je bio slučaj i sa Lasićem, Čengićem, Šaćirbegovićem i Arifhodžićem, brzo rješenje za privremeni predstavnički ured pronađeno je i za Hrvatsku u liku Šemsudina Tankovića. Tanković je u to doba već živio u Hrvatskoj, te je kasnije postao lider SDA za Hrvatsku kao i zastupnik u Saboru Republike Hrvatske (2003. - 2011.) (Subašić, 2019).

Najviši organi RBiH su još sredinom 1992. godine registrovali promjene i zahlađenje u hrvatskoj politici pa su nastojali sa Hrvatskom uspostaviti pune diplomatske odnose kako bi eventualne konflikte (koji su uslijedili 1993.) i bilateralno i u međunarodnom kontekstu stavili u okvire diplomatskih odnosa između dvije suverene države kroz oslanjanje na rezolucije UN i drugih tijela i međunarodno pravo. Kroz reference na pogoršane odnose sa Hrvatskom iz tog doba, na sjednici Predsjedništva RBiH od 22.06. 1992. godine Alija Izetbegović je istakao kako bi brojni problemi potencijalno bili spriječeni kad bi ambasade i konkretniji službeni odnosi bili ranije uspostavljeni (Subašić, 2019).

Nakon što je uspostavljanje ambasade u Hrvatskoj postalo ključnim pitanjem, kao otpravnik poslova u Zagreb je poslan Neven Kulenović. Nakon toga je Bisera Turković postavljena za zvaničnu ambasadoricu u Hrvatskoj. Njen mandat u Zagrebu smatra se najtežim periodom u odnosima RBiH i Republike Hrvatske (RH), te najtežim periodom rata tijekom koga je Ambasada u Zagrebu imala poseban značaj za vanjskopolitičke poslove RBiH. Ambasada u Zagrebi bila je najveća ambasada Bosne i Hercegovine. Imala je 120 zaposlenih i medicinski odjel od 12 doktora za ranjene i izbjeglice. Također je imala i pet odjela: konzularni, političko, medicinski, ekonomski te odjel za humanitarnu pomoći, a svaki od njih imao je šefa ili zamjenika. Ambasada je često služila i kao centar za komunikaciju između drugih ambasada BiH i MVP u Sarajevu (Subašić, 2019).

Predsjedništvo RBiH je u tom periodu definiralo zvanične prioritete koji su se ticali otvaranja ambasada - pored Hrvatske, tu su bile Njemačka, Austrija, Slovenija, Turska i SAD (Šimić,

2006). Uz navedene, važni su bili i odnosi sa Italijom, Saudijskom Arabijom, Pakistanom, Iranom, Malezijom te sa međunarodnim organizacijama UN, Evropskom zajednicom/unijom (EZ/EU), KESS/OESS i CEI. U nekim od navedenih država prethodilo je otvaranje privremenih ureda RBiH, svojevrsnih "informativnih centara" čije su djelovanje poticali građani BiH koji su napustili zemlju ili čak domaće vlasti koje su Bosni i Hercegovini davale podršku. Također, budući da pitanje finansiranja DKP-a i njihovog osoblja dugo nije bilo riješeno, dio tih troškova ponegdje su snosile zemlje domaćini (Turska, Kuvajt i Ujedinjeni Arapski Emirati), dok se dug period osoblje samo finansiralo (Sokol, 2019).

Ipak, popuna DKP-a bez preciznih i jasnih kriterija se nakon izvjesnog vremena pokazala kontraproduktivna u smislu da su neka predstavnštva bila brojna i prebukirana a ipak neefikasna. Također, već se tijekom 1993. godine, a još izrazitije 1994. godine kao refleks bošnjačko-hrvatskog sukoba pojavio problem nacionalne zastupljenosti među diplomatskim kadrom. Kod pojave nacionalnog ključa kao osnovnog kriterija imenovanja za pojedine destinacije nastale su i neke neobične primjese te naznake specifičnih interesa o tome u kojim slučajevima RBiH trebaju zastupati Hrvat, u kojima Bošnjak, a u kojima Jevrej, dok se o srpskim kadrovima nije niti govorilo. Stjepan Kljuić je u jednom trenutku čak naglašavao da je protiv toga da "Židov bude ambasador u Washingtonu" (Šimić, 2006, str. 190), ali da se ne protivi da ih ima u svim ostalim ambasadama. Kljuić je također negodovao otvoreno poradi nezastupljenosti probosanski opredijeljenih Hrvata u diplomaciji, prigovarajući pritom Izetbegoviću da je od 300 tada zaposlenih u DKP-u čak 290 Bošnjaka, sedam Srba i tri Hrvata "koji se ni za šta ne pitaju u Briselu". Također, Kljuić je, što se tiče vrlo važne destinacije ambasade i konzulata u Njemačkoj bio stava "da bi bio red da jedan Hrvat bude ambasador u Njemačkoj i da se u svakom konzulatu nađe po jedan Hrvat" (Šimić, 2006, str. 191).

Pored nacionalnog disbalansa vrlo rano se u Predsjedništvu počelo isticati i pitanje kompetentnosti kadra. Tadašnji član Predsjedništva RBiH Stjepan Kljuić na jednoj je od sjednica iznio sljedeću analizu stanja: „Nama trebaju profesionalci. Pola njih ne zna reći dobro jutro ni na jednom jeziku. U Zagrebu, ja sam poslao Komšića, ja nisam htio da idem, 96 je njih što radi u Ambasadi. Nemaju oni svi papire, ali oni svi rade. I sad smo mi napravili Ambasadu koja se bavi sama sobom. [...] Gore su užasni problemi. I zato sam protiv daljih postavljanja. Da vidimo, da podvučemo crtlu, da vidimo šta se može ispraviti. Jer, mislim da nije ni pošteno da takva nacionalna struktura bude. I ovaj jedini Hrvat što je postavljen, ja sam pitao Harisa ko je, kakva mu je kvalifikacija, kaže - u ime Bobanove strane. To je smiješno. [...] Ja mislim da Hrvati moraju da participiraju [...] 10% ili 12% koliko ih ima po broju stanovnika ako ćemo stajati iza te politike.“ (Šimić, 2006, str. 146).

Pored političkih principa i nacionalne strukture, kadrovski problemi su nastajali i zbog kadroviranja na osnovu nejasnih ličnih kriterija predлагаča. Primjer za neodgovarajuću osobu na ključnom mjestu (Ambasada RBiH u Beču) bio je Hadžo Efendić. U prvim godinama nezavisnosti i rata Beč je, uz Zagreb, bio druga najvažnija ambasada RBiH, budući da su se u Beču provodile brojne funkcije MVP-a, koje su zbog ratnih uslova bile izmještene iz Sarajeva. Dakle, pored diplomatske i političke funkcije, bh. ambasada u Beču obavljala je i niz poslova za državu, od humanitarnih i logističkih, pa sve do prikupljanja finansijske pomoći za Bosnu i Hercegovinu, nabavljanja vojnih materijala, kao i servisiranja bh. delegacija koje su učestvovali na pregovorima itd. (Subašić, 2019).

Mediji i stručna javnost u nekoliko navrata bavili su se primjerima Efendićeve nespremnosti na odgovaranje zahtjeva koje je nalagala njegova ambasadorska pozicija. Malo je poznato da Efendić lično nije bio zainteresovan za navedeni položaj, te je na isti postavljen zbog insistiranja Alije Izetbegovića, koji je na sjednici Predsjedništva u oktobru 1993. svoje razloga objasnio na sljedeći način: „Trebao nam je siguran i pošten čovjek. Gore se nalaze i sredstva MIP-a. Gore je blagajna MIP-a koja bi bila u Sarajevu, da nije stanje kakvo jeste. Potrebno je da neko ipak bude i na tim sredstvima. To su bili motivi zbog čega smo mi predložili Hadžu [...]“ (Šimić, 2006, str. 147). Također i još neka kritikovana rješenja (npr. postavljenje Omera Behmena u Iran, Ibrahima Bukvića u Maleziju) (Kapetanović, 2001) bila su motivisana ličnim razlozima ili netransparentnim motivima (političke, porodične veze i sl.) zbog čega pojedine misije nisu mogle odgovoriti zahtjevima vremena i potrebama zemlje u ratu.

Važno je napomenuti i da je u tom periodu RBiH posjedovala i niz visoko kvalitetnih rješenja, kao što je npr. Nikola Kovač, ambasador u Francuskoj, akademik i univerzitetski profesor koji je postavljen na funkciju 1993. godine. Kovač je bio izuzetno agilan svojim lobiranjem u francuskim umjetničkim i intelektualnim krugovima za podršku vojnoj intervenciji protiv agresora na RBiH, te za ukidanje embarga na naoružanje za RBiH. Posebno otežavajuću okolnost predstavljala je i činjenica da je to tada bilo suprotno zvaničnoj francuskoj politici koju je zastupao predsjednik François Mitterrand. Postojalo je još sličnih primjera, te, kako je vrijeme odmicalo, DKP mreža postala je funkcionalnija a MVP je počeo obavljati veliki broj svojih uobičajenih funkcija, što ranije nije bilo moguće zbog manjka kadra i ostalih problema. Diplomati koji su tada bili na raspolaganju, a posjedovali su veće iskustvo, poslani su u ambasade u insotranstvu sa ciljem boljeg obučavanja odabralih diplomatskih predstavnika te pomaganje istima u bolje rješavanju svakodnevnih diplomatskih zadaća (Sokol, 2019).

Unatoč spomenutim problemima, važno je naglasiti da su diplomatske misije Bosne i Hercegovine i delegacija koje su djelovale iz Sarajeva tijekom rata postigle mnoge strateške rezultate. Među navedenima su i ranije navedene diplomatske aktivnosti usmjereni ka UN-u, koje su u to doba bile od izuzetnog značaja. Presudnu ulogu u navedenome imao je i prethodno spomenuti Muhamed Šaćirbegović. On je rukovodio bh. misijom pri UN-u, a njegov je lični angažman predstavljao diplomatske aktivnosti BiH spram ove međunarodne organizacije. U to je doba od naročite važnosti bilo predstavljanje ratnih i drugih dešavanja u državi sa ciljem izgradnje jasne slike o stanju u Bosni i Hercegovini u UN-u, što je također predstavljao jedan od primarnih ciljeva tadašnje diplomacije. „Svaka rezolucija Vijeća sigurnosti UN iz tog perioda, koja se bavila BiH i bivšom Jugoslavijom (55 rezolucija od 1992. do 1995.), je jasna i precizna pri opisivanju situacije i razvoja na terenu [...]“ (Džananović, 2019, str. 52) što ukazuje na energičnost i kvalitet angažmana bh. diplomatijske (primarno Šaćirbegovića), a ujedno je bilo važno i za podsticanje daljih aktivnosti i akcija UN-a.

Kako se može zaključiti iz dokumenata predsjedništva RBiH, u ranom periodu samostalnosti RBiH upravo se Predsjedništvo dominantno bavilo pitanjima u domenu diplomacije i međunarodnih odnosa, a ne MVP. Za navedeno postoje brojni razlozi, od kojih su tri najvažnija: (a) ovdje se radi o periodu začetaka diplomacije i početnog razvoja mreže DKP RBiH; (b) hitna uspostava diplomatskih odnosa još mlade RBiH sa drugim zemljama zahtijevala je nastup najvišeg državnog organa, te (c) budući da se većina vanjskih poslova RBiH ticala strateških pitanja, prirodna je posljedica da se takvim poslovima, kao najviši državni organ, bavilo Predsjedništvo RBiH (Subašić, 2019).

Jedno od glavnih pitanja koje se ticalo međunarodnog statusa RBiH bilo je okarakterizirati i definisati stanje u kome se država radila. Dakle, radilo se o definiranju da li se radi o ratnom stanju, izloženosti agresiji ili nekom trećem stanju. Predsjedništvo RBiH pažljivo je analiziralo posljedice odluke ovog tipa kroz razmatranje unutrašnjih efekata pojedinih odluka (reakcija na ratno stanje, mobilizaciju, radnu i druge obaveze građana) te uzimanje i vanjske perspektive u obzir (odnosi se na način na koji će te odluke percipirati strane države). Na taj se način prilikom odlučivanja o proglašenju ratnog stanja razmatrao i način na koji će ostale države gledati tj. da li će u njihovom slučaju to uticati na karakterizaciju sukoba kao građanskog rata ili kao agresije (Subašić, 2019). Prema tome, unatoč činjenici da se radilo do sektoru rada MVP-a, Predsjedništvo RBiH je u ovom slučaju upravljalo procesima, dok je MVP kao segment Vlade samo predstavljao servis realizacije državne politike.

Ministarstvo vanjskih poslova RBiH je uspostavljeno 1991. Njegov rad počeo je nedovoljnim i skromnim sastavom. Ono je u početku bilo popunjeno samo petinom planiranih kadrova - samo osam radnih mjesta. Broj zaposlenih je do kraja rata porastao do 30, te je u to doba MVP već imao sedam sektora sa jasnom podjelom posla (sektori za bilateralne i multilateralne odnose, konzularni sektor, sektor za ekonomske odnose, sektor za međunarodno pravo, sektor za opće poslove te informatičkotelekomunikacioni sektor). Prvi ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić uglavnom je izbivao iz zemlje po misijama diljem svijeta, te je ovdje od velike pomoći bila pomoć iskusnih diplomata iz SIP-a SFRJ, poput Hasana Dervišbegovića, bivšeg jugoslovenskog ambasadora u Kuvajtu. koji je kasnije postao zamjenik Ministra vanjskih poslova RBiH upravo tijekom ratnog perioda njegovog formiranja (od 1997-2003 bio je jedan od uspješnijih ambasadora BiH u više misija) (Sokol, 2019).

Kada se radi o pravnom okviru diplomatskog djelovanja i vanjskoj politici općenito, važno je istaći da u početku nisu postojali dokumenti koji su uređivali samo tu oblast pojedinačno. Ipak, segmente takvih aktivnosti uređivali su brojni drugi dokumenti. Tako su se u dokumentu Platforma za djelovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim okolnostima nalazili i dijelovi koji se odnose na relacije sa drugim državama, u dokumentu naziva Uredba sa zakonskom snagom o vršenju inostranih poslova uređeni su zadaci i nadležnosti Ministarstva vanjskih poslova (predstavljanje države u vanjskim poslovima, praćenje razvoja odnosa sa drugim državama i organizacijama, komunikacija i davanje instrukcija DKP-ima, uspostavljanje/povlačenje diplomatskih misija, priprema za i učestvovanje u konferencijama, zaštita državljana BiH itd.) kao i zadaci i ovlasti konzularnih i diplomatskih predstavnika zajedno sa drugim tehničkim, proceduralnim i administrativnim pitanjima. Struktura MVP daljnje je razrađena kroz Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji, koji je pripremio Đorđe Kočetkov (Sokol, 2019).

RBiH je do kraja rata otvorila diplomatske misije u oko 40 država, u što spadaju sve misije koje su prethodno navedene kao prioriteti te druge koje su bile značajne za podršku međunarodnom statusu Republike Bosne i Hercegovine. U navedene su spadala misije u: Egiptu, Libiji, Kuvajtu, Saudijskoj Arabiji, Ujedinjenim Arapskim Emiratima (UAE), Australiji, Rusiji, Mađarskoj, Sloveniji, te Njemačkoj. Nakon proglašenja nezavisnosti, otvorene su i strane ambasade u Sarajevu, iako ne u ratnim uslovima. Mnoge zemlje koje su bile među prvima koje su priznale RBiH, ambasade su otvorile tek nakon prestanka borbi. Neke zemlje su još u ratu imale ambasadore u BiH, zbog profesionalnog pristupa diplomaciji, vlastitih interesa, kao i zbog zasluga MVP-a BiH. Primjer takvih su SAD, Iran, Hrvatska, Turska, Francuska, Njemačka i Italija. Navedene su zemlje i inače komunicirale sa MVP te su

predstavljele vrlo aktivan servis svojih vlada koje su pratile stanje u BiH i aktivno učestvovale u mirovnim naporima (Sokol, 2019).

Kao što je već navedeno, prvi ministar vanjskih poslova RBiH je bio Haris Silajdžić. Silajdžićev je mandat zapravo u cijelosti bio ratni mandat, budući da je trajao do kraja 1993. godine. Ovdje se radilo o periodu početnog formiranje diplomatske mreže te uspostavljanja DKP-a RBiH u zemljama koje su bile ključne za pomoć i podršku novonastaloj državi, u vremenu kada je ona bila izložena agresiji. njegov doprinos za izgradnju pozicije RBiH kao novog međunarodnog političkog subjekta je izuzetan. Ipak, Silajdžić je u formiranju MVP-a u zgradi Predsjedništa RBiH u Sarajevu učestvovao malo, budući da je on veliki dio mandata provodio izvan Bosne i Hercegovine. Prema tome, može se reći da je njegovo djelovanje sa pozicije ministra vanjskih poslova bilo strateškog a ne organizacijskog značaja (Subašić, 2019).

Također, kada se analizira i ocjenjuje njegov konkretan učinak, važno je navesti da je Silajdžić svoj rad obavljao u dvije linije: (a) kroz učešće u pregovorima u ulozi vođe ili člana bh. delegacije te (b) pojedinačno lobiranje i pribavljanje raznih vrsta podrške za RBiH. Ovo je činio kroz korištenje ličnih veza u političkim krugovima prijateljskih zemalja širom svijeta, naročito u zemljama islamskoga svijeta, dok je njegov ugled bio značajan i u demokratskim krugovima SAD. Nakon naglog odlaska Mile Akmadžića iz Sarajeva sa predsjednika mjesta vlade te napuštanja bh. delegacije tijekom Ženevskih pregovora, došlo je do imenovanja Silajdžića na mjesto premijera Republike Bosne i Hercegovine (Subašić, 2019).

Do izbora Irfana Ljubijankića došlo je uz otpor pojedinih članova Predsjedništva. Važno je i napomenuti da je jedan od razloga za izbor Ljubijankića bilo i njegovo krajiško porijeklo. Putem imenovanja za ovu bitnu funkciju tada se izoliranom području cazinske i bihaćke krajine željelo pokazati da državne vlasti misle na njih te da računaju na krajiške kadrove. Ljubijankić je također bio i jedan od osnivača SDA i najpouzdanijih kadrova stranke, te je u Bihaćkoj krajini predstavlja politički autoritet. Ipak, on je istovremeno bio i među prvim političarima koji su zagovarali poslijeratnu izgradnju građanske i sekularne BiH. Zbog toga što je njegov mandat tragično prekinut kada je helikopter ARBiH u kojem je bio Ljubijankić sa saradnicima oboren 28.05.1995. godine na letu za Zagreb, njegov potencijal nije u potpunosti ostvaren (Subašić, 2019). Važno je također napomenuti da Ljubijankić nije bio aktivni sudionik pregovora uoči Washingtonskog sporazuma koji je potpisana 1994.

Irfana Ljubijankića zamijenio je Muhamed Šaćirbegović. Njegovo postavljanje na poziciju ministra vanjskih poslova veže se za njegovo prethodno iskustvo u domenu multilateralne

diplomacije te, u određenim krugovima, i za prijateljstvo Alije Izetbegovića sa njegovim ocem Nedžibom u krugu Mladih muslimana. Kao što je prethodno navedeno, Šaćirbegović je 1992. postao prvim ambasadorom RBiH u UN u New Yorku. Ipak, njegov ministarski mandat pun je nepoznanica u ovlaštenjima koja je imao od Izetbegovića, o dokumentima koje je potpisivao u ime RBiH75 te na kraju i o razlozima zbog kojih je podnio ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova (Subašić, 2019).

Šaćirbegović je 2001. godine od bosanskih vlasti optužen za pronevjeru državnog novca. BiH je putem Interpola od SAD tražila njegovo izručenje, ali je navedeno odbijeno budući da je on istovremeno i američki državljanin. Navedeni postupak nikada nije rezultirao pravnim procesuiranjem. Kao što je ranije navedeno, Šaćibegovićev doprinos za afirmaciju BiH u multilateralnim diplomatskim akcijama prema organizacijama i tijelima UN neosporan je. Ipak, zbog kriminalizacije njegovog rada od strane domaćih vlasti te njegovim odbijanjem da se pojavi pred bh. sudovima, otežana je objektivna procjena njegovog diplomatskog učinka, tačnije krivice ili zasluge za ispravna ili pogrešna diplomatska rješenja Bosne i Hercegovine (Subašić, 2019).

Ne osvrčući se na to koji ministar je tada imao mandat te na povremena razilaženja rukovodstva u stavovima i pogledima na situaciju, fokusi su u to doba bili jasni. Postojala je potreba za osiguravanjem neophodnih uslova za djelovanje u ratnim okolnostima kao i diplomatsku, logističku, političku, vojnu, humanitarne i druge vidove podrške te brigu za izbjeglice van i unutar zemlje. Kako se navodi u poglavlju knjige Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence posvećenom ratnom periodu „[...] uprkos činjenici da vlasti u Sarajevu nisu kontrolisale kompletan teritorij, one su na internacionalnom nivou djelovale kao nezavisan akter pri ostvarivanju svojih vanjskopolitičkih ciljeva. [...] Službena vanjska politika BiH u ratnom periodu bila je koherentna, obilježena jasnim političkim ciljevima, vođena razumljivim pravnim okvirom, implementirana od agenata koji su racionalno razumijevali svoje uloge i uspješno je djelovala i na terenu uprkos brojnim ograničenjima“ (Sokol, 2019, str. 74).

Prije nego se razmotre diplomatske aktivnosti tijekom rata, koje su se težišno odvijale putem pregovora strana o mirovnim planovima uz medijaciju predstavnika EZ/EZ i UN, važno je naglasiti da niti američka niti evropska politika predratnog perioda (1989. - 1991.) nisu prepoznati indikatori mogućeg katastrofičnog razvoja događaja koji su prethodili ratovima. Pritom se misli na narastajuće političke i međunacionalne tenzije u SFRJ u kojima su dolazili do izražaja kako politički, tako i militarni radikalizmi koji su poznati još iz perioda Drugog svjetskog rata. Pregled diplomatskih akcija međunarodne zajednice tijekom rata ukazao je na

suštinsko nejedinstvo kada se radi o stavovima evropskih vlada o Balkanu unatoč proklamacijama UN i EU, kao i na njihovu povremeno bezidejstvo i nesposopnost za kreaciju rješenja ozbiljne krizne situacije u Evropi bez pomoći SAD. U takvim je okolnostima te sa vrlo komplikiranim unutrašnjim odnosima državni vrh (zajedno sa diplomatskim kapacitetom RBiH) ipak uspio prepoznati, ako ne uvijek i izbjegći, prijedloge štetnih političkih rješenja koja su se nudila kroz razne mirovne planove (Subašić, 2019).

Pored Alije Izetbegovića, bosansku delegaciju u mirovnim pregovorima činili su i ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić, zamjenik predsjednika Vlade Zlatko Lagumđija, savjetnik za vanjsku politiku Hajrudin Somun, eksperti Dragoljub Stojanov, Kasim Trnka i Ante Marković, generalni sekretar Predsjedništva Mile Akmadžić te mnogi drugi, ovisno o konkretnom periodu i pregovorima. Delegacije je Republike Bosne i Hercegovine istovremeno i paralelno sa svim rundama pregovora nastojala uticati i na vođe prijateljskih država sa značajnim ulogama u Ujedinjenim Nacijama. Muslimanske države su tako organizirale Konferenciju muslimanskih država sa ciljem pomaganja Bosni i Hercegovini, te je formirana posebna kontakt-grupa za Bosnu i Hercegovinu koja je uključivala države Islamske konferencije, Saudijsku Arabiju, Egipat, Pakistan, Iran, Tursku i Senegal (Sokol, 2019).

U februaru je 1992., u vidu pokušaja sprječavanja sve izvjesnijeg rata u BiH, portugalski diplomat José Cutileiro, koji je tada bio UN-ov specijalni izaslanik za ljudska prava, zajedno sa Lordom Peterom Carringtonom, inicirao konvenciju čiji je rezultat bio Lisabonski sporazum i plan koji je predstavljao prvi model etničke podjele Bosne i Hercegovine. U ovom su sporazumu područja prvi dobila svoj etnički predznak: srpski, hrvatski, muslimanski. Također su preferirana i proširena ovlaštenja lokalnih vlasti, dok je uticaj centralne vlasti znatno reducirana. Sve tri pregovaračke strane su imale primjedbe i prijedloge za izmjene koji su sadržali stvarne političke želje i namjere. Ovaj dio pregovora uslijedio je podržavanjem principa plana od strane svih triju delegacija za centralizaciju BiH. Delegacije su također dale dosta primjedbi kao i zahtjev za nastavkom pregovora. Također treba naglasiti i to da se plan oslanjao na "stanje na terenu", kao i da je u Bosni i Hercegovini već došlo do formacije nelegalnih, ali faktički, nacionalnih područja - SAO (srpske autonomne oblasti) na kojima je SDS (Srpska demokratska stranka), nakon derogiranja legalnih, uspostavila vlastite parapolitičke i paravojne organe vlasti, te područja u kojima je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) također formirala vlastite lokalne organe vlasti (Subašić, 2019).

Srpska je strana, kada se u obzir uzmu već razrađeni planovi vojnog ovladavanja većim teritorijem od onoga koji je nudio plan, tražila način da isti odbije. Navedeno je na kraju i

učinjeno uz predstavljanje te odluke kao "volje srpskog naroda" zajedno sa ultimativni zahtjevom da se srpskom narodu omogući ostajanje u Jugoslaviji, ili da se provede konfederalizacije Bosne i Hercegovine na tri nacionalne države (Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, 2019). Tada je Evropska zajednica napravila prvu grešku, zbog toga što nije sankcionirala odbijanje ponuđenog dokumenta. Ovi pregovori su nastavljeni u Sarajevu od 16-18. marta, dok je u zajedničkoj izjavi pisalo to da će "BiH biti država sastavljena od tri konstitutivne jedinice, zasnovane na nacionalnom principu i uz uvažavanje ekonomskih, geografskih i drugih kriterija" (Hećimović, 2001).

Unatoč svim problemima, tadašnji plan su potpisale sve tri delegacije (Alija Izetbegović, Radovan Karadžić i Mate Boban). Ipak, budući da su tijekom pregovora nastavljeni napadi srpskih snaga, Alija Izetbegović je deset dana nakon potpisivanja plana povukao svoj potpis. Postoje navodi iz brojnih izvora da je Izretbegović navedeno učinio nakon razgovora sa Warrenom Zimmermanom, američkim ambasadorom u SFRJ (Petersen, 2011), koji mu je prema navodima obećao da će SAD priznati RBiH ako Izetbegović odbije plan, te da ne treba prihvati plan koji će u tolikoj mjeri onemogućiti lidersku poziciju muslimana kao najbrojnijeg naroda. Navedeno je predstavljalo jedan od prvih bilateralnih oslanjanja RBiH na SAD od velikog značaja. Ovo je izazvalo nezadovoljstvo medijatora, naročito Cutileira, koji je nakon rata označio Izetbegovića krivcem za rat, navodeći da je on „...od onih stranaca čije namjere nisu bile loše i koji su mislili da oni znaju bolje, ohrabren da odbace dogovor i boriti se za unitarnu bosansku državu“ (Hećimović, 2001). U tom trenutku Jose Cutileiro je bio generalni sekretar Zapadnoevropske unije (WEU). A „stranci“ o kojima je riječ su predstavnici SAD (primarno Zimmerman) koje se tada još nisu bile aktivno uključile u balkanski sukob. Nakon političkog neuspjeha Cutileiro i Carrington su podnijeli ostavke.

U ljetu 1992. inicirana je nova konferencija, koja se dešavala u vrijeme već rasplamsanih borbi. Ova Konferencija održana je 26. i 27. augusta u Londonu na inicijativu UN i Evropske zajednice. U to je doba inicirana široka Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji (engl. International Conference on the Former Yugoslavia - ICFY), što je predstavljalo određeno političko tijelo u formalno konstantnom diplomatskom zasjedanju. Konferenciji su kopredsjedavali Cyrus Vance (predstavnik UN-a) i Lord David Owen (predstavnik EZ). Platforma za učešće delegacije BiH je pripremljena u Sarajevu, pri čemu su organizirane četiri radne grupe u Vladi RBiH, sa ciljem posvećivanja posebne pažnje određenim oblastim od posebnog značaja (npr. buduće ustavno uređenje)⁸⁴. Na ovaj način je započeo proces koji je kasnije postao poznat kao Ženevski pregovori o bivšoj Jugoslaviji (Subašić, 2019).

Kada se govori iz perspektive odnosa stranih aktera prema BiH i tadašnjem konfliktu, bitno je spomenuti da su učesnici došli do principijelnog kompromisa kako bi se suprotstavili stvaranju etničkih državica i etničkih podjela, legalizaciji teritorijalnih vojnih osvajanju i etničkom čišćenju, da su insistirali na svim humanitarnim aspektima i ljudskim pravima koji proističu iz usvojenih povelja itd. Navedeno se može vidjeti u dokumentima sa konferencija (Politička Misao, 1991). Ipak, kopredjednici su tokom pregovora odustali od dobrog dijela zagovaranih principa, što je dovelo do toga da su brojna pregovaračka rješenja doprinijela legalizaciji rezultata rata. Također, ponašanje delegacije koju je predvodio Slobodan Milošević, ukazalo je na njihovu namjeru da koristeći pregovore dobiju na vremenu kako bi postigli više vojnim sredstvima nego političkim, budući da su procjenjivali da "stranci" neće poduzeti ništa konkretno kako bi ih zaustavili (Sokol, 2019).

Tzv. "Vance-Owenov mirovni plan za BiH" koncipiran je nakon drugih pregovora, tek krajem marta 1993. godine. Ovaj mirovni plan sadržavao je više dokumenata: Sporazum o BiH, Sporazum o miru u BiH, te Sporazum o privremenim mjerama. Navedeni plan imao je cjelovit izgled. Unatoč tome, plan je bio ispod očekivanja triju nacionalnih zajednica. Bio je mješavina konfederalnih i federalnih elemenata, kao i svojevrstan kompromis između nacionalnih karakteristika provincija, tržišne ekonomije mikropodručja i ekonomskih sloboda te između nacionalnog i građanskog koncepta uređenja. Na nivou je provincija predviđeno uređivanje provincijskih ustava, osiguravanje ljudskih prava, saradnja sa međunarodnim tijelima, vođenje unutrašnjih poslova, te je zagarantovana i lokalna samouprava kroz općinske nadležnosti. Ovo je značilo da bi nacionalističke struje imale mogućnost da sasvim slobodne razvijaju svoje separatističke političke koncepte bez uticaja državnih organa (Subašić, 2019).

Potrebno je naglasiti da je bh. delegacija prihvatile ovaj sporazum unatoč njegovim mnogim nepovoljnim elementima zbog pritiska te vojnog i političkog zaoštravanja u odnosima sa bh. Hrvatima i RH. U to su doba već počinjali sukobi ARBiH i HVO te se navedeno željelo amortizirati. Ovdje je također potrebno ukratko spomenuti i poteze bosanskohercegovačke delegacije koji su zapravo bili priprema za neprihvatanje plana, ali koji su unatoč tome povučeni kada se uvidjelo da je nepovoljan po status Bošnjaka i generalno države. U arhivskoj građi američkog senatora Georgea Mitchella, koji je održavao čestu komunikaciju sa bosanskom delegacijom, postojao je dokument koji je svjedočio o Mitchellovom ranijem sastanku sa Izetbegovićem u Zagrebu, te to i da je jedan od ciljeva iza njegove kasnije posjete SAD-u bilo traženje podrške odbacivanju Vance-Owenovom planu tj. da SAD iskoriste svoj uticaj u UN, naročito Vijeću sigurnosti UN-a, kako ovaj plan ne bi bio podržan (Karčić, 2013). Ovdje je zanimljivo naglasiti i da je pregovarački proces koji je provodila srpska

delegacija smisljeno vođen prema odbijanju sporazuma. Tada je VSUN 31.03.1993. usvojilo Rezoluciju broj 781 (No-Fly Zone) o zabrani letova iznad RBiH. Ovo je bila kaznena mjera koja je, iako neznatno, ograničila vojni potencijal Vojske Jugoslavije (VJ) i VRS. Cyrus Vance je tada podnio ostavku a na njegovo mjesto je postavljen norveški ministar vanjskih poslova Thorvald Stoltenberg (Subašić, 2019).

Lord David Owen i Thorvald Stoltenberg su na diplomatskom planu već u junu 1993. nastavili rad na izradi novog mirovnog plana. Ovaj plan će kasnije na vladu RBiH izvršiti pritisak da prihvate princip etničke podjele zemlje kao osnovu mirovnog plana i budućeg rješenja za BiH. Ovaj plan bio je posljednji plan iz projekta "Ženevski pregovori o Bosni i Hercegovini", te se nakon njega promijenio pristup konfliktu u BiH. Ovo je učinjeno naročito zbog aktivnijeg ruskog i američkog upliva. Nakon što Vance-Owenov plan nije prošao, formirana je tzv. "petorka" - Velika Britanija, Francuska, SAD, Rusija i Španija. Navedene države pokrenule su novu diplomatsku misiju u okviru koje su djelovali i lord Owen i ministar Stoltenberg sa zadatkom pronalaženja novog rješenja za Bosnu i Hercegovinu, te je tako nastao i Owen-Stoltenbergov plan (Sokol, 2019).

Ovaj plan nazvan je Ustavni sporazum o Savezu Republika Bosne i Hercegovine te je bio modifikacija prethodnih. Plan je također pratio izmjene stanja na terenu sa namjerom da se iste prihvate i legaliziraju. Novitet u odnosu na druge planove bio je taj da je sadržao i naziv pretpostavljene Bosne i Hercegovine koja bi se zvala. Savez Republika Bosne i Hercegovine (SRBiH) koji bi se sastojao od tri etničke republike. Cjelokupan je sporazum bio sastavljen od više dokumenata i dijelova koji su precizirali oblasti kao što je buduće ustavno uređenje Bosne i Hercegovine, način prestanka sukoba, humanitarna pitanja, unutrašnje granice između republika, druga vojna pitanja itd (Subašić, 2019).

Način na koji je u ovom planu zamišljena organizacija vlasti bio je približan rješenju iz kasnijeg Dejtonskog sporazuma, što je dovelo do toga da se danas na Owen-Stoltenbergov mirovni plan gleda kao na prelaznu formu do dejtonskog dokumenta. Plan je nakon završavanja prvobitno potpisao Alija Izetbegović, ali je povukao potpis nakon što je srpska strana odbila potpisati sporazum. Činjenice koje su poznate o ovim pregovorima ukazuju na to da je bosanska strana i ovaj sporazum odbila uz podrku SAD, dok kao zvaničan razlog navedeno nezadovoljstvo ponuđenom teritorijom za zamišljenu bošnjačku republiku. Nastavak mirovnih pregovora obilježen je mnogo aktivnijim učešćem i liderstvom SAD koje je na početku rezultiralo Washingtonskim sporazumom, zatim planom Kontakt grupe te, na kraju, Daytonskim sporazumom (Subašić, 2019).

Sporazum između dvije strane u BiH koji je kasnije postao poznat pod imenom Washingtonski sporazum je specifičan, budući da je predstavljao prvi direktni i gotovo unilateralan angažman Sjedinjenih Američkih Država. Rezultat ovog Sporazuma bilo je uspostavljanje Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), pretežno u okvirima u kojima postoji i danas. Sporazum je također postavio temelj za daljnju saradnju između strana u BiH.

Navedeni je sporazum označio prekretnicu u domeni načina pregovaranja, jer je unio najmanje dva nova metoda pregovaranja. Prvenstveno je, kada se usporedi sa ranijim isključivo političkim, djelomično ekonomskim sredstvima kojima su se evropski medijatori i vlade dotada neuspješno koristili, aktivnim uključivanjem SAD prijetnja sile po prvi put postala metod pritiska. Drugo, pored Sjedinjenih Američkih Država uključila se i Rusija kao aktivni činilac, čiji je predsjednik tada bio Boris Jeljin. Na taj je način nastala potpuno nova pregovaračka situacija, za koju je glavna bila nedvosmislena prijetnja SAD i evropskih NATO saveznika bosanskim Srbima i VRS. Navedeni su prijetnju zračnim udarima shvatili ozbiljno zbog čega su odustali od dotadašnje taktike odbijanja evropskih. Ovoj je promjeni prethodio tragičan masakr 5. februara na pijaci Markale u Sarajevu. Navedeno je zgrozilo svjetsku javnost, što je učinilo ovaj slučaj primjerom djelovanja političkih elita pod pritiskom javnosti, i to naročito u evropskim zemljama koje su do tada vodile mirovne pregovore tako što su nastojale postići mir kroz verifikaciju stanja na terenu. SAD su nakon ovog događaja konačno odlučile preuzeti lidersku poziciju u rješavanju balkanskog konflikta (Sokol, 2019).

U pregovorima u Washingtonu su učestvovali tri delegacije - bosanska (na čelu sa premijerom Harisom Silajdžićem), delegacija Herceg-Bosne (na čelu sa Krešimirom Zubakom) te hrvatska delegacija (na čelu sa ministrom vanjskih poslova RH Matom Granićem). Prema navodima Ive Komšića, delegacije se na početku pregovora nisu susrele direktno, već su svoje planove iznijele američkim medijatorima (Komšić, 2013). Ovdje je značajno spomenuti i to da je pregovorima prethodio Sabor Hrvata BiH u Sarajevu, koji je okupio hrvate iz dijaspore i drugih država bivše Jugoslavije. Ovim saborom predsjedao je Ivo Komšić, član bosanske delegacije. Ovo je bio potez koji je za cilj imao potkopavanje položaja HRHB te davanje glasa i ostalim Hrvatima (Silber & Little, 1996). Bosanska delegacija je već od ranije posjedovala spremne dokumente Skupštine RBiH u kojima su se razlagala stajalište RBiH te se navodile osnovne pozicije. Navedeni stavovi manje-više su postali sastavnim dijelom Sporazuma. Na ovo se može gledati kao na uspjeh bh. delegacije, naravno uz presudnu prevagu SAD. Jedna od ključnih tekovina sporazuma svakako je gašenje paradržave HRHB te potiskivanje Mate Bobana iz politike.

Konačno, sporazum je potписан на ceremoniji 18. marta 1994. godine. Ovaj se sporazum sastojao od više sporazuma, a prvim od njih ustanovljena je Federacija (Framework Agreement for the Federation) te je predložen njen ustav. FBiH je, prema drugom sporazumu (koji nikada nije proveden), trebala stupiti u konfederaciju sa RH (Outline of a Preliminary Agreement on the Principles and Foundations for the Establishment of a Confederation between the Republic of Croatia and the Federation) (Subašić, 2019). Važno je naglasiti i da se ovo stupanje u konfederaciju zapravo nikada nije ni trebalo desiti, već je tijekom pregovora upotrijebljeno kako bi "omekšalo" stavove delegacije HRHB te tako osujetilo njihove pokušaje opstrukcije pregovora i potpisivanja sporazuma. Ovaj dio je mnogo kasnije Mate Granić opisao u svojoj knjizi Diplomatska oluja kao svjesno obmanjivanje tvrde hercegovačke struje HRHB. On otkriva, osim američkih, i pritiske drugih centara moći koji su usmjerili ove pregovore, a dolazili su iz Vatikana i Njemačke (Sokol, 2019).

Sporazum je također omogućio prekidanje sukoba između HVO i ARBiH, te je dogovoren i uspostavljanje zajedničke vojne komande za oružane sile Federacije. Ustavotvorna skupština je 30. marta 1994. usvojila Ustav FBiH, kojime je uspostavljeno 10 kantona sa definiranim nadležnostima. Ipak, činjenica da politički život FBiH ni danas nije stabilan pokazuje niz loših političkih rješenja te brojne nedosljednosti u primjeni ovog Ustava (Sokol, 2019).

Novo tijelo formirano je krajem aprila 1994. godine, sa ciljem rješenja konflikta u Bosni i Hercegovini. Ovo tijelo bila je Kontakt grupa sastavljena od predstavnika pet najuključenijih i najmoćnijih zemalja: SAD, Velike Britanije, Njemačke, Francuske i Rusije. Različito od prethodnih pregovora i pregovarača, koji su problematično pitanje mapa ostavljali za kraj, navedeni je tim bez delegacija sukobljenih strana prvo napravio mapu razgraničenja koje su predstavljene sredinom juna 1994. Radovan Karadžić je odmah najavio odbijanje plana u ime srpske strane „Mislio sam da će zemljovidi biti problem, ali problema nema. Neće biti ni jednog jedinog Srbina koji bi ovo prihvatio.“¹⁰⁶ rekao je Karadžić lordu Owenu. Delegacija bh. Srba odbila je plan iako se onda suočila sa Miloševićevim insistiranjem da se on prihvati, ali je do odbijanja došlo još dva puta (Subašić, 2019).

Milošević je također nastojao osigurati ukidanje sankcija za SRJ koje su u to doba predstavljale velik teret. U tom je smislu nastojao iskoristiti Karadžićev pristanak na plan kao adut u svom zahtjevu za ukidanje sankcija. Nakon što mu to nije uspjelo, 4. augusta 1994. godine Milošević je proglašio sankcije Srbije prema Republici Srpskoj, naredivši i blokadu transporta bilo kakvih roba i ratnih materijala preko Drine u RS, zajedno sa telekomuniakcijama (Silber & Little, 1996). To je naravno bila demonstracija njegovog distanciranja od RS te pokušaj izbjegavanja odgovornosti pred međunarodnom zajednicom, a

ne odustajanje od agresija na RBiH. Hrvatska i bosanska delegacija prihvatile su plan Kontakt grupe, ali, prema kasnijim riječima Alije Izetbegovića, zbog toga što su bili „[...] sigurni da će ga Srbi odbiti" (ibid, str. 342). Na ovaj način su ove dvije delegacije odgovornost za propast plana prebacile na srpsku stranu, iako ni same nisu bile zadovoljne.

Rat u BiH konačno je okončan Daytonskim mirovnim sporazumom krajem 1995. godine. Ovaj sporazum službeno je nazvan Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. Navedeni također predstavlja zadnji od niza sporazuma koji su za cilj imali pronalazak rješenja za sukob te definisanje budućeg uređenja države. Veliki broj dokumenata koji su opisivali ovaj mirovni proces rasvjetljuju činjenicu da se u slučaju BiH radilo o izrazito teškim pregovorima, koji su imali veliki broj učesnika na koje je vršen golem pritisak, kao i preokrete u odnosima delegacija i njihovih pregovaračkih pozicija. Pregovori su vođeni u WrightPatterson bazi američkih zračnih snaga u Daytonu, Ohio, te su trajali 21. dan mjeseca novembra 1995. godine. Ova lokacija ciljano je odabранo kako bi demonstrirala američku vojnu moć te kako bi se poslala poruka da se Amerikanci neće libiti koristiti istu u nastavku sukoba. Holbrooke je postizanju sporazuma pristupio na jedinstven način budući da je, a posebno iz prethodnih pregovora, bilo evidentno da će strane u međusobnom pregovaranju imati poteškoće. Ove poteškoće proizlazile su iz animoziteta koji je nastao zbog ratnih dešavanja, kao i zbog sasvim drukčijeg pogleda i planova za uređenje buduće države. To je bio razlog zbog koga su prvo pokrenuta lakša pitanja, što je omogućilo početak procesa pregovaranja, dok su najteža pitanja (mapa i podjela teritorije) ostavljena za kraj (Karčić, 2017).

Pregovori u Daytonu su bili prvi pregovori na koje je BiH došla sa ujedinjenom delegacijom i predstavnicima svih značajnih tijela. Ovu delegaciju su činili Ivo Komšić i Alija Izetbegović kao članovi Predsjedništva RBiH, premijer Haris Silajdžić, Miro Lazović kao predsjednik Skupštine RBiH, ministar vanjskih poslova Muhamed Šaćirbegović, ministar odbrane FBiH Jadranko Prlić te predsjednik FBiH Krešimir Zubak. Ipak, iako je delegacija bila funkcionalno ujedinjena, ona je bila podijeljena s obzirom na različite poglede na određena pitanja, zbog čega se dešavalo da su se npr. Prlić i Zubak više konslutirali sa članovima delegacije RH, nego sa delegacijom BiH, što je posebno bilo evidentno dok su se vodili pregovori o jačanju BiH (Komšić, The Survived Country – Dividing Bosnia and Herzegovina: Who, When, Where, 2013).

Možda se upravo zbog ovih podjela pažnja prvenstveno pridavala isključivo pojedinim članovima delegacija, kako bh. tako i drugih. Richard Holbrook je u svojoj knjizi "Završiti rat" izražavao različite poglede na pojedince koji su u pregovorima činili delegacije. Aliju

Izetbegovića je okarakterizirao kao jaku ličnost koja posjeduje čvrste stavove, te je naveo kako je on obično smiren, ali i zabrinut. Važno je naglasiti i da Izetbegović istovremeno nije bio oduševljen Holbrookom i nije se trudio dodvoravati mu se (Holbrooke, 1998). To je bio razlog zbog koga se Holbrooke nadao boljoj saradnji sa ministrom vanjskih poslova Šaćirbegovićem (on se obrazovao i radio u SAD te je tamo dugo živio). Ipak, Šaćirbegović nije bio popustljiviji te se češće priklanjao Izetbegovićem mišljenju. Na taj je način premijeru Harisu Silajdžiću posvećena posebna pažnja, jer se on činio najspremnijim za pronalaženje prihvatljivog rješenja za Bosnu i Hercegovinu u pregovorima. To je dovelo do jedne neobične diplomatske epizode nazvane „salveta shuttle“ kada su Silajdžić i Milošević, sjedeći za sasvim različitim stolovima u restoranu, pregovarali crtajući mape na salvetama i koristeći Holbrookea kao posrednika koji je salvete nosio od jednog do drugog stola. Tada je „[...] po prvi put, Milošević prihvatio da se stvori siguran koridor za Goražde [...]“ što je bio uspjeh u pregovorima (ibid., str. 280).

Holbrook je, za razliku od svog mišljenja prema Izetbegoviću, kroz knjigu često hvalio Miloševića, pozitivno opisujući mnoge od njegovih sposobnosti. Ovo može biti zbog toga što se Milošević trudio prikazati u boljem svjetlu pred Holbrookom. Ovdje je važno navesti da je Milošević vodio glavnu riječ u ime srpske delegacije, iako su primarna strana u pregovorima trebali biti bh. Srbi. Miloševićev autoritet i zvanična dozvola za predstavljanje i donošenje odluka u ime delegacije bh. Srba ustanovljeni su posebnim dokumentom. Ovaj dokument je odobrio i tadašnji Patrijarh Srpske pravoslavne crkve, što je dovelo do toga da su bh. Srbi iz delegacije skoro sasvim zanemareni (ibid., str. 240).

Što se tiče Tuđmana, njega je Holbrook vidojao kao predsjednika koji se pred svima pokušava prikazati u svjetlu zapadnjačkog lidera, te naglašava da je upravo Tuđman u Daytonu imao najjaču poziciju, budući da je mogao i spriječiti sporazum za BiH, kao i prijetiti novim ratom. Navedeno mu je dalo prednost, te, kako navodi Holbrook: „[...] tačno je znao kako da to iskoristi za svoje ciljeve“ (ibid, str. 262). Tuđman je bio oslonac i za neophodni pritisak na Hrvate iz BiH, kao kada je bilo neophodno navesti predsjednika FBiH Krešimira Zubaka da potpiše sporazum čiji je cilj bilo jačanje FBiH.

Obzirom da je bilo jasno da će delegacije imati niz problema u međusobnom pregovaranju odlučeno je i da se u pojedinim trenucima koristi i specifičan diplomatski pritisak u vidu posjeta ili poziva visoko rangiranih pojedinaca kao što je Warren Christopher, ministar odbrane William Perry, predsjednik SAD Bill Clinton, britanski premijer John Major, francuski predsjednik Jacques Chirac, turski predsjednik Süleyman Demirel te drugi za koje

se smatralo da mogu pozitivno uticati na delegacije u smislu poticanja daljih pregovora i pronalaženja odgovarajućih rješenja (Subašić, 2019).

Istovremeno je relativno marginalizovana uloga evropskih i ruskih učesnika u pregovorima, jer su ih Amerikanci, a naročito Holbrooke, posmatrali više kao instrument da se konačnom dogovoru na kraju da veći legitimitet i šira podrška. Holbrooke (1998) je naveo da tada „[...] EU nije postojala kao jedinstven pregovarački entitet" (str. 243)

Na početku su pregovora tri delegacije i njihove vode došli sa različitim prioritetima oko kojih su se htjeli dogovoriti prije nastavka dalnjih pregovora. Za Miloševića i srpsku delegaciju navedeno su bile sankcije koje su za SRJ predstavljale sve veći teret, za Tuđmana je to bila reintegracija istočne Slavonije, dok su Izetbegović i Silajdžić inzistirali na jačem dogovoru o FBiH kao o preduvjetu za daljnje pregovaranje oko teritorija. Ova i druga početna pitanja rješena su u prvim fazama pregovora (Subašić, 2019).

Drugi od prethodnih dogovora predstavljala je legalizacija Republike Srpske, što je u Daytonu finaliziranom, ali na koju je Šaćirbegović već pristao i koju je potpisao u Ženevi 8. septembra 1995. na sastanku ministara vanjskih poslova BiH, RH I SRJ, prema Ivi Komšiću. Dokument koji je Šaćirbegović tada potpisao bio je problematičan budući da se radilo samo o entitetima, bez spominjanja Bosne i Hercegovine kao države. Komšić je stakao kako Šaćirbegović prema ranijem dogovoru nije smio potpisati nešto takovo te da to nije bilo moguće uraditi bez dozvole Alije Izetbegovića (Komšić, The Survived Country – Dividing Bosnia and Herzegovina: Who, When, Where, 2013). Tim dokumentom je bh. delegacija u Daytonu dovedena pred svršen čin, a posljeratni tretman Šaćirbegovića od vlasti BiH nije omogućio bivšem ministru da razjasni ovu spornu situaciju.

Tijekom dalnjeg toka pregovora uz brojna druga pitanja dogovorene su i mape, što je dovelo do finalizacije pregovora. Američki su medijatori svim stranama koje su sudjelovale dali do znanja da je navedeni dogovor najbolji koji će od njih dobiti, te da bi, u slučaju prekida pregovora, došlo do povratka evropskoj medijaciji i narušavanja odnosa sa SAD, koje bi tada imalo direktne posljedice (ukidanje američke vojne pomoći ARBiH, nastavak sankcija SRJ...). Glavni rezultat pregovora je Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, koji će biti zvanično potписан 14. decembra 1995. godine u Parizu i kojim je rat konačno zaustavljen (Subašić, 2019).

Uvezši sve u obzir, može se reći da je ovaj dokument kao rezultat pregovora u Daytonu dosad najveći uspjeh aktera bosanske političke scene koji je ikad postignut u diplomatskim aktivnostima vođenim sa predstavnicima međunarodnih organizacija, drugih država i ad hoc

tijela formiranih radi rješavanja balkanskog konflikta. U ocjenama značaja samog Daytonskog sporazuma dominira pozitivni efekat trajnog zaustavljanja oružanih borbi, dok se u kasnijim analizama navodi sve više nedostataka proisteklih iz karaktera privremenosti i potrebe njegove nadogradnje i izmjena (posebno ustavnih rješenja) radi bolje funkcionalnosti države BiH i rješenja niza neriješenih bilateralnih pitanja sa susjedima (Subašić, 2019).

3.2. Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine

Ministarstvo vanjskih poslova BiH predstavlja tijelo državne uprave koje je nadležno za provođenje utvrđene vanjske politike Bosne i Hercegovine, koje se bavi razvojem međunarodnih odnosa shodno smjernicama i stavovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine, kao i promocijom i zaštitom vanjskopolitičkih interesa Bosne i Hercegovine i njenih građana (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

Ono je organ koji je osnovan Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH“, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 i 103/09). Shodno Ustavu Bosne i Hercegovine, Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima, Bečkoj konvenciji o konzularnim odnosima te ostalim važećim propisima, Ministarstvo utvrđuje prijedlog vanjske politike i sprovodi vanjsku politiku Bosne i Hercegovine. Vanjska je politika BiH usmjerena prema unapređenju i očuvanju stabilnog demokratskog i sveukupnog državnog razvoja, sigurnosti i stalnog mira, te uključivanju u savremene evropske sigurnosne, ekonomski i političke integracijske tokove. Kako bi promovisalo svoje strateške interese, Ministarstvo će nastaviti transparentnu vanjsku politiku koja je saglasna sa sljedećim prioritetima: (a) Stabilnost i sigurnost; (b) Ekonomski prosperitet; (c) Zaštita interesa državljana BiH u inostranstvu i međunarodna saradnja; (d) Promocija BiH u svijetu. Ovi stubovi vanjske politike BiH predstavljaju strateške pravce djelovanja koji se baziraju na institucionalnom uređenju i navedenim načelima, te u okviru kojih će se raditi na ostvarivanju prioriteta i ciljeva putem usmjerjenja unutar kojih se razvijaju aktivne politike prema NATO, EU, regionu, globalnim pitanjima, međunarodnim organizacijama i sl (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

MVP BiH se, zajedno sa promocijom Bosne i Hercegovine kao partnera u međunarodnim ekonomskim odnosima, bavi i aktivnostima koje će BiH omogućiti prijem u Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) i druge međunarodne asocijacije i organizacije. MVP BiH će, kroz svoju DKP mrežu, intenzivnije raditi na poboljšanju imidža Bosne i Hercegovine na međunarodnom planu. Glavni alati koje će pritom koristiti su: (a) Efikasnije i sadržajnije učešće u značajnim međunarodnim događajima; (b) Promocija poslovnih i turističkih putovanja u BiH; (c) Promocija i razvoj koncepta "zemlje porijekla" za izvoznike usluga i

roba; (d) Opsežniji i bolji prikaz u međunarodnim medijima, (d) Korištenje savremenih komunikacijskih tehnologija za promociju vrijednosti BiH; (e) Nastavak jačanja kulturnih odnosa sa drugim državama i regijama (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

MVP zastupa Bosnu i Hercegovinu u diplomatskim odnosima prema drugim državama, međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama, kroz neposrednu komunikaciju sa diplomatskim i predstavništvima drugih država i misijama međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini i obavlja stručne poslove u vezi sa tim, a posebno u sklopu sistema Ujedinjenih naroda (UN) Vijeća Evrope, Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Organizacija islamske konferencije (OIC) i dr (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

MVP BiH se također bavi poslovima vezanim uz boravak i zaštitu interesa i prava državljana Bosne i Hercegovine koji u inostranstvu imaju stalan ili privremen boravak, kao i zaštitom domaćih pravnih lica u inostranstvu. Ono razvija, podstiče i koordinira saradnju sa iseljeništvom iz Bosne i Hercegovine. Također, zajedno sa nadležnim institucijama i ministarstvima, MVP BiH prati međunarodne ekonomske odnose i kretanja te o tome obavještava nadležne organe. Isto radi i sa ekonomskim odnosima BiH sa pojedinim regionima i zemljama. MVP priprema analize, dokumentaciju, informacije te druga materijale za potrebe Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Vijeća ministara BiH, Parlamentarnu skupštinu BiH te druge organe koji su nadležni za sprovođenje vanjske politike (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

MVP BiH zajedno sa svojim organizacionim jedinicama posjeduje brojne informacije, koje se većinom nalaze u pisnom obliku u originalu ili su fotokopirane. Pristup ovim informacijama opisan je u MVP-ovom "Vodiču za pristup informacijama". Ove informacije također mogu objasniti i ovlašteni službenici za informiranje. Ovaj Indeks registar, pored naziva organizacionih jedinica MVP, sadrži i osnovne vrste informacije koje sve organizacione jedinice posjeduju s obzirom na djelokrug vlastitog rada. Za informacije koje nisu navedene u Indeksu registra potrebno se obratiti ovlaštenim službenicima za informiranje (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2018).

Kako bi se rad MVP BiH što bolje predstavio, potrebno je i navesti organizacione jedinice Ministarstva i vrste informacija kojim iste raspolažu, a to su:

1. Ured za odnose s javnošću - ova organizaciona jedinica sadrži informacije za medije i javnost o aktivnostima iz djelokruga rada MVP BiH i DKP BiH u svijetu; podatke o

aktivnostima na kreiranju pozitivnog imidža MVP BiH i DKP BiH u svijetu; podatke o pisanim dokumentima koje izdaje ovaj Ured (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2018);

2. Ured za reviziju - Inspekcija MVP-a BiH stručni je konsultativni organ ministra, zamjenika ministra i sekretara, te na osnovu toga daje svoje ocjene i mišljenja, kao i prijedloge za unapređenje rada ili rješavanje konkretnih pitanja. Inspekcija u svojoj službi drži: Propise koji su bitni za njen rad, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji, opća akta i uputstva; Preglede izvještaja o izvršenoj inspekciji DKP-a BiH u inostranstvu; Pregled nalaza i mišljenja koja su davana po nalogu rukovodstva MVP-a; Dokumentaciju o pojedinačnim slučajevima i zahtjevima o kojima je raspravljala (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2018).

3. Sektor za bilateralne odnose - Sektor za bilateralne odnose (BIL) vodi stalne diplomatske poslove iz oblasti bilateralnih odnosa Bosne i Hercegovine sa drugim državama u svijetu. Podaci kojima raspolaže klasificuju se prema sljedećem: (A) Podaci o državama u svijetu (međunarodnopriznatim i specijalnim subjektima međunarodnog prava): Opći podaci (geografski, demografski, unutrašnjopolitički, ekonomski, istorijski i dr.), Vanjskopolitički odnosi (prema trećim državama i međunarodnim organizacijama), (B) Strateški koncept i opći pregled bilateralnih odnosa BiH. (C) Podaci o bilateralnim odnosima Bosne i Hercegovine sa državama u svijetu (međunarodnopriznatim i specijalnim subjektima međunarodnog prava): Međusobno priznanje i uspostavljanje diplomatskih i konzularnih odnosa, Pregled i kontakt-podaci diplomatsko-konzularnih misija (uključujući šefove misija, ali ne i druge službenike). Vizni režim, Strateški koncept vanjskopolitičkog odnosa BiH prema predmetnoj državi, Političko-diplomatski odnosi (historija, razvoj, analiza) Ekonomski odnosi Drugi oblici saradnje, uključujući vojni osjete na visokom nivou (šefa države, šefa vlade ili ministra vanjskih poslova), ne uključujući informacije o drugim članovima delegacije, kao ni finansijski aspekt posjeta. Ostale posjete (specijalne misije), uključujući informaciju o šefu delegacije, ali ne i drugim članovima delegacije, kao ni finansijski aspekt posjeta. Zvanična izlaganja na bilateralnim skupovima. Zajedničke deklaracije i drugi politički dokumenti, Bilateralni sporazumi i drugi međunarodnopravni dokumenti, Unilateralni politički i međunarodnopravni dokumenti, Zajednički (bilateralni) projekti, Zajednički odnos prema trećim državama i međunarodnim organizacijama, Dijaspora i emigracija, Aktualna i otvorena pitanja, Međusobni problemi i sporovi, Diplomska zaštita interesa BiH u predmetnoj državi, Vanjskopolitička saglasnost (obavezujuća) i podrška MVP u pitanjima putovanja, komercijalne saradnje i investiranja u predmetnoj državi, Preporuka Sektora u smislu sigurnosnih aspekata putovanja ili sigurnosti investicija u predmetnoj državi, bez preuzimanja pravne odgovornosti, Međusobni odnos prema unutardržavnim i pitanjima odnosa sa trećim

državama i međunarodnim organizacijama, Brošure i elaborati kojima raspolaže Sektor, Medijski zapisi kojima raspolaže Sektor (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

4. Sektor za multilateralne odnose - On predstavlja odjek za političku multilateralu, te u njega spadaju odnosi sa Bosnom i Hercegovinom i međunarodnim organizacijama, kao što su: Odnosi BiH sa organizacijom Ujedinjenih Naroda (početak članstva, mirovne operacije, Misija UN u BiH, Misije BiH u New Yorku, Ženevi i Beču, predstavnštva pri UNESCO-Pariz, pri FAO-Rim, pri IOM-London); odnos BiH prema ljudskim pravima (stanje ljudskih prava u BiH); BiH i OSCE-ove regionalne inicijative, odnosi BiH i EU; odnosi BiH i NATO (Konvencija o bakteriološko-biohemiskom oružju; Konvencija o protupješadijskim minama, Konvencija o hemijskom oružju; Konvencije o nuklearnom oružju; Konvencija o određenim vrstama konvencionalnog oružja (CCW); Učestvovanje osoba iz BiH u mirovnim misijama UN (policija i vojska); Subregionalna kontrola naoružanja; Nacionalna Strategija kontrole malog oružja i lakog naoružanja (SALW) (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

Ovaj sektor također sadrži i dva važna odsjeka, a to su:

(a) Odsjek za ekonomsku multilateralu i rekonstrukciju - bavi se odnosima BiH i Svjetske trgovačke organizacije, procesom pristupanja BiH Svjetskoj trgovačkoj organizaciji, saradnjom BiH sa UNECE, Konvencijama UNECE koje je BiH ratificirala, UNIDO projektima u Bosni i Hercegovini, Evropskom poveljom za mala i srednja preduzeća, Tumačenjem međunarodnih ugovora, kontribucijum za članstvo u međunarodnim organizacijama itd (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010);

(b) Odsjek za EU - Odsjek za Evropsku uniju prati kretanja unutar EU, stavove i aktivnosti EU-a i zemalja članica; u saradnji sa nadležnim državnim institucijama koordinira praćenje provedenja obaveza Bosne i Hercegovine koje proizlaze iz Privremenog sporazuma; prati regionalnu bilateralnu saradnju koja se ostvaruje u okviru Procesa stabilizacije i pridruživanja; koordinira provođenje aktivnosti i iskustava iz područja evropskih integracija u saradnji sa nadležnim institucijama; koordinira aktivnosti Misije Bosne i Hercegovine pri Evropskoj uniji i DKP-ima Bosne i Hercegovine u zemljama članicama EU i drugim evropskim državama o relevantnim pitanjima EU; koordinira aktivnosti sa Misijom BiH pri EU i nadležnim državnim institucijama u okviru Zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU; prati politiku EU prema pojedinim važnim međunarodnim političkim pitanjima; prati razvoj političkih odnosa u EU; prati rad EU institucija, njihovo funkcionisanje i procedure (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

Odsjek za EU prikuplja i obrađuje podatke, informacije i druga saznanja o EU institucijama i o političkim odnosima unutar EU, posebno proširenje i uređenje EU, te koordinira pripreme za sastanke BH zvaničnika sa predstavnicima EU institucija; učestvuje u radu inicijative EU (Strategija EU za Dunavsku regiju); prikuplja i obrađuje podatke, informacije i druga saznanja s ciljem praćenja provedbe i korištenja fondova Evropske unije; te obavlja i druge poslove iz svog djelokruga (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

5. Sektor za međunarodnopravne i konzularne poslove - ovaj se sektor bavi podacima o zaključenim međunarodnim ugovorima, podacima o odlukama o ratifikaciji međunarodnih ugovora, te zbirkama originala međunarodnih ugovora, što spada u nadležnost Odsjeka za međunarodnopravne poslove. Pored njega, postoji i Odsjek za zaštitu interesa, koji se bavi podacima o vizama izdatim stranim državljanima za ulazak u BiH, podacima o diplomatskim putnim ispravama i vizama, podacima o notama upućenim DKP trećih zemalja radi izdavanja viza, državljanstvima, preletima aviona, podacima o dokumentima izdatim u BiH te ovjerenim za upotrebu u inostranstvu, podacima o dokumentima izdatim u inostranstvu za upotrebu u BiH, podacima iz matične knjige vjenčanih koji se vode u DKP, podacima o registriranom lokalnom osoblju zaposlenom u stranim misijama akreditiranim u BiH (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

6. Sektor opštih poslova - u njega spada Odsjek za pravne, kadrovske i prevodilačke poslove, koji se bavi brojem zaposlenih u MVP-BiH, podacima o stručnoj spremi zaposlenih, podacima o stručnom usavršavanju zaposlenih, normativnim aktima vezanim za radne odnose, plate, sistematizaciju i unutrašnju organizaciju. Pored njega, postoji i Odsjek za opšte poslove, koji se bavi podacima o broju i stanju vozila na korištenju u MVP-u i DKP-ima, podacima iz centralne pisarnice o ulaznoj i izlaznoj pošti, podacima o arhivskoj građi i dokumentaciji te podacima o arhivski ukoričenoj štampi. Tu je i Odsjek za finansije, koji sadrži Informacije o određenom budžetu, izvještaje o izvršenju budžeta, podatke o troškovima poslovanja, podatke o platama i drugim primanjima i naknadama zaposlenih, podatke o administrativnim taksama naplaćenim vršenjem konzularnih usluga, informacija o nalazima revizije financijskog poslovanja itd. Sektor također sadrži i Odsjek za informativni sistem, komunikacije i nekretnine, gdje se mogu pronaći podaci o nekretninama kojima MVP raspolaze, podaci o računarskoj opremi i računarskim programima, podaci o komunikacionoj opremi i komunikacionim programima itd (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2018).

7. Odjeljenje za planiranje i informisanje - sadrži podatke o izvještajima o radu diplomatsko-konzularnih predstavništava u Bosni i Hercegovini i svijetu, analize i procjene o vanjsko-političkim događajima u svijetu, Plan rada i Izvještaj o radu MVP-a BiH, podatke o

arhiviranoj dnevnoj i sedmičnoj, domaćoj i stranoj štampi, bazu podataka za izradu izvještaja i analiza, podatke o Web-stranici MVPBiH, pregled dnevnih servisa novinskih agencija, te podatke o postupanju po Zakonu o slobodi pristupa informacijama (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2018).

8. Odjel diplomatskog protokola - bavi se pripremom, izradom i realizacijom programa boravka u BiH stranih ministara vanjskih poslova i drugih visokorangiranih stranih zvaničnika po nalogu ministra, organizacijom poslova u vezi sa ceremonijalnim pravilima za sve prilike, preseansom domaćih i stranih zvaničnika, brigom o dočeku novoakreditovanih ambasadora, predajom kopija akreditivnih pisama i usaglašavanjem termina ceremonije predaje akreditivnih pisama Predsjedavajućem Predsjedništva BiH, brojem i vrstom diplomatskih, konzularnih i misija međunarodnih organizacija akreditiranih u BiH, uključujući i nerezidentne, brojem i vrstom službenih iskaznica MVP BiH za osoblje diplomatskih i konzularnih misija međunarodnih organizacija, vođenjem diplomatske liste i izdavanjem knjige diplomatskog osoblja, carinskim oslobođanjem u okviru diplomatskih privilegija, poreskim oslobođanjima u okviru diplomatskih privilegija, procedurom izdavanja agremana, akreditivnih pisama, egzekvature, diplomatskim korom, državnim posjetom, organiziranjem prijema, svečanosti i obilježavanja značajnih datuma (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

9. Odjel za međunarodnu naučnu, tehničku, obrazovnu, kulturnu i sportsku saradnju - sadrži podatke o međunarodnim ugovorima i programima o saradnji u oblasti tehnike, obrazovanja, nauke, kulture i sporta, podatke o multilateralnoj saradnji koju institucija iz oblasti nauke, obrazovanja i kulture ostvaruju sa međunarodnim organizacijama, podatke o ostvarivanju saradnje i realizaciji naučnoistraživačkih i razvojnih projekata koji se ostvaruju u okviru periodičnih programa saradnje na osnovu međudržavnih ugovora iz oblasti nauke i kulture i obrazovanja, informacije o seminarima i stručnim savjetovanjima, koji se pripremaju u organizaciji Odjela i međunarodnih organizacija u oblasti obrazovanja, nauke i kulture (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2018).

10. Ured za diplomatsku obuku - sadrži podatke o učesnicima diplomatskih kurseva, podatke o programima diplomatske obuke te informacije o razvoju funkcije obuke u MVP (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2010).

Dakle, ukratko govoreći, Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine nadležno je za provođenje utvrđene vanjske politike Bosne i Hercegovine koju obavlja putem diplomatskih i drugih predstavništava Bosne i Hercegovine u drugim državama. Za potrebe Predsjedništva

Bosne i Hercegovine, Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, kao i Vijeća ministara, Ministarstvo vanjskih poslova daje mišljenje o vanjskopolitičkim interesima Bosne i Hercegovine, kao i prijedloge za pokretanje i razvijanje djelovanja u području vanjske politike i međunarodnih odnosa. Ministarstvo vanjskih poslova predstavlja Bosnu i Hercegovinu u drugim državama i međunarodnim organizacijama i institucijama, štiti interes Bosne i Hercegovine, njenih državljanja i pravnih osoba van Bosne i Hercegovine, razvija prijateljske odnose i saradnju između Bosne i Hercegovine i drugih država na političkom, ekonomskom, kulturno - obrazovnom, naučno – tehničkom, sportskom i informacijskom području, kao i na ostalim područjima od interesa za Bosnu i Hercegovinu (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

Vizija uspješnog djelovanja Ministarstva vanjskih poslova fokusirana je na promociji i zaštiti interesa Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima radi osiguranja blagostanja svih njenih građana, pune uključenosti u globalnu ekonomiju, te aktivnog učešća u odlučivanju o važnim globalnim pitanjima, posebno u osiguranju svjetskog mira i mirnog rješavanja međunarodnih kriznih situacija (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

Ministarstvo vanjskih poslova u skladu sa odredbama Ustava daje mišljenje o vanjskopolitičkim interesima Bosne i Hercegovine, kao i prijedloge za pokretanje i razvijanje djelovanja u području vanjske politike i međunarodnih odnosa za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine u dijelu koji se odnosi na djelovanje Komisije za vanjske poslove, kao i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine nema eksterno resornu nadležnost ni na jednu instituciju u BiH (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine sarađuje sa svim državnim ministarstvima, agencijama i institutima u sastavu Vijeća ministara BIH, posebno u cilju ratifikacije međunarodnih Sporazuma iz domena (vanjske trgovine, privredne i industrijske saradnje, civilnih poslova - zdravstva, nauke, tehnike, obrazovanja, kulture i sporta...) Direkcijom za europske integracije – DEI BIH, Ured za zakonodavstvo BIH, Agencija za zaštitu ličnih podataka, Agencija za promociju stranih investicija - FIPA BIH entitetskim ministarstvima sl (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

Takođe, realiziranje ponuđenih konkursa za stipendiranje i razmjenu studenata, studijske boravke, učešće na seminarima, naučnim simpozijumima, sportskim takmičenjima i mnogobrojnim natječajima filmskih, likovnih i literarnih ostvarenja, MVP realizira u saradnji sa nadležnim Ministarstvom u Vijeću ministara Bosne i Hercegovine (Ministarstvom za

civilne poslove), nadležnim entitetskim ministarstvima, te nadležnim odjelima u Distriktu Brčko (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, 2020).

Zaključno za ovo poglavlje o vanjskoj politici Bosne i Hercegovine moj lični stav je da je ista kao i sve ostalo u Bosni I Hercegovini podijeljena na tri nacionalna segmenta. Dalje, Bosni u Hercegovinu u svijetu često predstavljaju pojedinci koji nemaju neophodne kvalifikacije da se bave diplomatijom uopšte. Poražavajuće je i to da Bosna i Hercegovina još uvijek nema zakon o vanjskim poslovima. Principi vođenja vanjske politike iz 2003. godine i Strategija o vodenu vanjske politike BiH 2018. - 2023. predstavljaju jedine dokumente koje je usvojilo Predsjedništvo BiH koji se tiču ove oblasti što je poražavajuće.

4. Zaključna razmatranja

Ministarstva vanjskih poslova svih država svijeta koordiniraju stranim misijama, ekspedicijama, poslanstvima i ostalim radnjama koje spadaju u vanjske odnose jedne zemlje. Diplomatska i konzularna predstavništva zastupaju interes građana i vlasti jedne zemlje u drugoj. Sve ove aktivnosti ulaze u djelokrug diplomacije, a osobe koje ih prakticiraju nazivaju se diplomatima. Jednostavno rečeno, diplomacija je državna djelatnost, odnosno politička aktivnost kojom se ostvaruju vanjsko-politički državni interesi i komunikacija, te čiji se korijeni protežu i do antičkog doba.

U današnje se globalizirano doba vlade i države suočavaju sa društvenim i političkim promjenama koje su specifične za ovo doba. Kroz širenja domaćih tržišta stvaraju se obostrane koristi za vlade i preduzeća, što objašnjava zašto vlade podržavaju komercijalnu internacionalizaciju putem diplomatskih odnosa s inostranstvom. Također, snažan uticaj na diplomatske odnose imao je i nastanak i razvoj mnogobrojnih međunarodnih organizacija (EU, NATO, UN itd.), od kojih su neke i pravno reguliraju diplomatske odnose.

Najvažniji dokument za reguliranje područja diplomacije i diplomatskih odnosa jeste Bečka konvencija o diplomatskim odnosima. Ova Konvencija usvojena je na Konferenciji Ujedinjenih Naroda održanoj od 2. marta do 14. aprila 1961. godine u Neue Hofburgu u Beču (Austrija). Ona predstavlja međunarodni ugovor kojim je najvažniji dio do tada postojećeg običajnog diplomatskog prava kodificiran, uz dodatak nekoliko noviteta. U njoj su navedene odredbe o pravima i obavezama država šiljateljica i država primateljica u pogledu stalnih diplomatskih misija dvostranog karaktera, privilegija i imuniteta članova diplomatske misije, tehničkog i administrativnog osoblja.

U Bosni i Hercegovini prve dokumentirane diplomatske aktivnosti pojavile su se u dobu srednjovjekovne države. U to je doba velika pažnja posvećena vanjskoj politici i protokolu. Osmanski i austrougarski period su, nasuprot tome, karakterizirani snažnom autonomijom, za vrijeme koje se vanjska politika provodila bez uticaja ljudi iz osvjenih pokrajina, u koje je spadala i Bosna. Prostor za diplome iz Bosne i Hercegovine otvorio se u jugoslovenskom

periodu. Ipak, tada su oni imali mogućnost zastupanja isključivo jugoslovenskih interesa, a ne interesa BiH. Sve navedeno je nakon sticanja nezavisnosti za BiH stvorilo obavezu razvoja vlastitiok diplomatskog aparata na osnovu obrazaca pojedinih institucija i diplomata kroz korištenje obrazaca iz sličnih i uspješnih zemalja.

Međunarodno priznanje i proglašenje nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine 1992. tako je stvorilo mogućnosti i potrebu za stvaranjem diplomatskog aparata Bosne i Hercegovine. Važno je naglasiti da je diplomacija Bosne i Hercegovine u ovom ranom periodu prevazišla očekivanja. Ona je u početku, umjesto da pristane na poziciju predmeta diplomatskih odnosa (zbog ratnog stanja), postala važnim akterom u međunarodnoj politici zbog angažiranosti i aktivnosti bosanskohercegovačkih političara i diplomata. Ovo je učinjeno uprkos problemima slabog kadra i loše komunikacije sa centralom u Sarajevu. Važna imena za ovo razdoblje, pored predsjednika Alije Izetbegovića su: Nerkez Arifhodžić, Nedžad Mirica, Fikret Abdić, Muhamed Čengić, profesor Mile Lasić, Nikola Kovač, Bisera Turković itd.

Ministarstvo vanjskih poslova RBiH uspostavljeno je 1991. Rad Ministarstva u početku je bio obilježen nedovoljnim i skromnim sastavom (u početku je imalo samo osam zaposlenih). Ipak, do kraja rata je broj zaposlenih porastao na 30, kada je Ministarstvo imalo već sedam sektora sa jasnom podjelom poslova. Prvi ministar vanjskih poslova bio je Haris Silajdžić. On je većinom izbivao iz zemlje po misijama diljem svijeta, pri čemu je od velike pomoći bila stručna pomoć iskusnog diplome Hasana Dervišbegovića, bivšeg jugoslovenskog ambasadora u Kuvajtu.

Do kraja rata RBiH je otvorila diplomatske misije u oko 40 država. U ove spadaju misije koje su na početku ocijenjene kao prioriteti - Francuska, SAD, Velika Britanija, Njemačka itd., zajedno sa drugim misijama koje su bile značajne za podršku međunarodnom statusu Republike Bosne i Hercegovine: Egipat, Libija, Kuvajt, Saudijska Arabija, UAE, Australija, Rusija, Mađarska, Slovenija i Njemačka. Strane ambasade u Sarajevu otvorene su nakon proglašenja nezavisnosti, iako ne u ratnim uslovima. Mnoge od zemalja koje su RBiH priznale među prvima, tek su nakon završetka rata otvorile svoje ambasade. Ipak, neke zemlje su imale ambasade i u ratnim uslovima, npr. SAD, Iran, Hrvatska, Turska, Francuska, Njemačka i Italija. Navedene zemlje i inače su komunicirale sa Ministarstvom vanjskih poslova BiH, te su predstavljale vrlo aktivan servis svojih vlada koje su aktivno pratile situaciju u Bosni i Hercegovini.

Kada se sve uzme u obzir, rana diplomatsko-konzularna aktivnost Republike Bosne i Hercegovine pokazala je duboku angažiranost i, unatoč kasnijim i sadašnjim problemima oko

Daytonskog sporazuma, dobre rezultate bh. diplomata. Može se reći i da je Daytonski sporazum najveći uspjeh aktera bosanske diplomacije i političke scene generalno koji je ikad postignut u diplomatskim aktivnostima vođenim sa predstavnicima međunarodnih organizacija, drugih država i ad hoc tijela. Iako je Daytonski sporazum pokazao mnoge nedostatke u kasnijem periodu, diplomatska i kozularna aktivnost Republike Bosne i Hercegovine od ranih se početaka može ocijeniti kao izdašna i pozitivna.

Literatura

- Anderson, M. (1993). *The rise of modern diplomacy*. New York: Longman.
- Anholt, S. (2009). *Konkurentan identitet – novo upravljanje markama država, gradova i regija*. Zagreb: M Plus, d.o.o.
- Anon. (2011). *The functions of diplomacy*.
- Babić, A. (1972). *Iz istorije Srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo: Svjetlost.
- Berridge, D. (2008). *Diplomacija - teorija i praksa*. Beograd: IP Filip Višnjić.
- Berridge, G. (2005). *Diplomacy: Theory and Practice*. London: Palgrave.
- Blažek, L. (2018). *Kulturna diplomacija kao instrument vanjske politike Republike Hrvatske*. Zagreb: Svaučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti.
- Bostan, Z. (2019). *A Comparison of the Main Attributes of Renaissance European Diplomacy and Ottoman Unilateral Diplomacy*.
- Cho, J. (2001). Foreign Direct Investments: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies. *Investment Promotion and Enterprise Development Bulletin for Asia and the Pacific*, 2-12.
- Constantinou, C. (1996). *One the way to diplomacy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cornago, N. (2008). Diplomacy. U L. Kurtz, *Encyclopaedia of Violence, Peace and Conflict* (str. 574-580). Oxford: Elsevier.
- Cummings, M. (2003). *Cultural Diplomacy and the United States: a Survey*. Washington: American for the Arts.

Čaušević, M. (2020). *Pojam, značenje i karakteristike diplomatskog prava s osvrtom na bilateralnu, multilateralnu i sportsku diplomaciju*. Travnik: Sveučilište "Vitez" Travnik, Fakultet pravnih nauka.

Čuvalo, A. (2007). *Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina – 2nd Edition*. Lanham, MD, SAD: The Scarecrow Press.

Der Derian, J. (1987). *On diplomacy: A genealogy of Western estrangement*. Oxford: Blackwell.

Dizdarević, R. (2018). Specijal Oslobođenja: Sjećanja Jugoslovenskog diplomata u Čehoslovačkoj (II). *Oslobodenje*.

Džananović, N. (2019). BiH's Engagement in Multilateral Fora: Key Foreign Policy Positions Within International Organizations . U J. Hasić, & D. Karabegović, *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence* (str. 52). London: Palgrave McMillan.

Đorđević, S., & Mitić, M. (2000). *Diplomatsko i konzularno pravo*. Beograd: Javno preduzeće – Službeni list SRJ Beograd.

Franić, Z. (2003). *Znanstvena diplomacija – završni rad*. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske.

Hajdarević, M. (2007). *Enciklopedijski rječnik diplomacije i međunarodnih odnosa; englesko-francusko-bosanski*. Sarajevo: Connectum.

Hećimović, E. (2001). Povratak u budućnost. *Dani, br. 215*, 1-10.

Holbrooke, R. (1998). *Završiti rat*. Sarajevo: Šahinpašić.

Imamović, M. (1997). *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914.* Sarajevo: Bosanski kulturni centar.

ivoandric.org. (3. Mart 2019). *Zadužbina Ive Andrića*. Preuzeto 1. Januar 2023 iz Biografija Ive Andrića: <http://ivoandric.org.rs/latinica/biografija/166-biografija-ive-andrića>

Kamberović, H. (2017). *Džemal Bijedić: politička biografija*. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju/Udruga za modernu povijesti.

Kapetanović, A. (2001). Pospremanje lanskih poslova. *Dani, broj 192*.

- Karaula, Ž. (2019). Slučaj Envera Čolakovića - Politička sjena ili represija nad književnikom. *Almanah - Časopis za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-istorijske baštine Bošnjaka/Muslimana 1*, no. 77-78 , 101 i 104.
- Karčić, H. (2017). Camp David and Dayton: Comparing Jimmy Carter and Richard Holbrooke as Mediators. *International Negotiation 22*, no. 1 , 5-6.
- Karčić, H. (2013). Diplomatske posjete Alije Izetbegovića Sjedinjenim Američkim Državama 1991-1995. *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“*, No. 1 , 341-342.
- Katunarić, V. (2007). *Lica kulture*. Zagreb : Izdanja Antibarbus.
- Kissinger, H. (1995). *Diplomacy (A Touchstone Book)*. New York: Simon & Schuster.
- Knight, G., & Savusil, S. (2004). novation, organization capabilities, and the born-global fir. *Journal of International Bussiness Studies*, 35 (2) , 124-141.
- Komšić, I. (2013). *The Survived Country – Dividing Bosnia and Herzegovina: Who, When, Where*. Zagreb: Synopsis.
- Komšić, I. (2013). *The Washington Agreement*. Zagreb: Synopsis.
- Kuparinens, L. (2019). *The Brand Image of an Embassy – A Case Study of the Embassy of Finland in Stockholm - Bachelor Thesis*. Stockholm: Haaga-Helia University of Applied Sciences.
- Laković, I. (2008). *Jugoslavija i projekti kolektivne bezbjednosti 1950-1960*. Beograd: Insitut za noviju istoriju Srbije.
- Lapenda, S. (2007). *Diplomatska načela i funkcije*. Spilt: Redak.
- Lasić, M. (2018). Čuvar posljednje rezidencije SFRJ u Bonnu, iliti bio sam i "Aliji diplomata". *Digitalna demokracija* .
- Lee, D., & Hudson, D. (2004). The Old en new significance of political economy in diplomacy. *Review of International Studies*, 30 , 343-360.
- Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. (24. Mart 2019). *Web stranica advokata Petera Robinsona*. Preuzeto 2. Januar 2023 iz Witness Statement of Ambassador Jose Cutileiro:
- http://www.peterrobinson.com/Witness%20Lists/Week%2018%20Feb%202013_Witness/Cutileiro%20signed%20witness%20statement.pdf

Miletić, S. (2008). *Jugoslavija i zemlje Magreba 1956-1958*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Ministarstvo vanjskih poslova BiH. (2. April 2010). *Datumi priznavanja i uspostave diplomatskih odnosa*. Preuzeto 2. Januar 2023 iz http://mvp.gov.ba/vansjka_politika_bih/bilateralni_odnosti/datumi_priznanja_i_uspostave_diplomatskih_odnosa/?id=6

Ministarstvo vanjskih poslova BiH. (2018). *Index - registar informacija Ministarstva vanjskih poslova BiH*. Sarajevo: Ministarstvo vanjskih poslova BiH.

Ministarstvo vanjskih poslova BiH. (2020). *Nacrt - Srednjoročni plan rada Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Ministarstvo vanjskih poslova BiH.

Nick, S. (2010). *Diplomacija*. Zagreb: Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije, Treće dopunjeno izdanje.

Novalić, N. (2014). *Osvijetljena bh. diplomatija tokom rata*. Portal Novo Vrijeme.

Nurić, Š. (2010). *Međunarodno javno pravo I i II*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje. Kiseljak: Pravni fakultet Kiseljak.

Parlamentarna skupština BiH. (12. Oktobar 2019). *Web stranica Parlamentarne Skupštine BiH*. Preuzeto 2. Januar 2023 iz Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini u periodu 1945.–1990: <https://www.parlament.ba/Content/Read/182?title=Parlamentarizam&lang=en>

Pašić, M. (2010). *Kako približiti najudaljenije zemlje svijeta? Racionalizacija diplomatsko-konzularne mreže – diplomatska praksa*. ZIPS.

Pašić, M. (2000). *Diplomatija*. Sarajevo: Šahinpašić d.o.o.

Petersen, R. (2011). *Western Intervention in the Balkans: The Strategic Use of Emotion in Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.

Politička Misao. (1991). Londonski dokumenti i komentar. *Politička misao XXIX, no. 3.*, 164-181.

Popović, V., & Turčinović, F. (2010). *Međunarodno javno pravo I i II*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka: Pravni fakultet Banja Luka.

Potter, E. (2004). Branding Canada: The Renaissance of Canada's Commercial Diplomacy. *International Studies Perspectives*, 5, 55-60.

Rana, K. (2016). *The Sage Handbook of Diplomacy. Embassies, Permanent Missions and Special Missions*. Sage Publications Ltd.

Seizović, Z. (2008). *Međunarodno javno pravo - zbirka eseja*. Zenica: Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

Selimić, S. (2008). *Jedan ibeovski diplomata u Beogradu - Čehoslovački ambasador Pithart i normalizacija odnosa Jugoslavije i Čehoslovačke 1954–1956. godine*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Sen, B. (1965). Functions of a Diplomatic Agent. U B. Sen, *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice* (str. 10-20). Dodrecht: Springer.

Silber, L., & Little, A. (1996). *Smrt Jugoslavije*. Opatija: Otokar Keršovani.

Simonin, B. (2008). Nation Branding and Public diplomacy: Challenges and Opportunities. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 32 (3), 1-10.

Skoko, B., & Kovačić, V. (2019). Koncept meke moći država i njegova primjena na Republiku Hrvatsku. *Polemos*, 12 (1), 29-49.

Sokol, A. (2019). BiH's Wartime Foreign Policy: Lobbying for Peace and Lifting the Arms Embargo. U J. Hasić, & D. Karabegović, *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since the Independence* (str. 39). London: Palgrave MacMillan.

Subašić, A. (2019). *Razvoj diplomatijske Bosne i Hercegovine od nezavisnosti do savremenih izazova - magistarski rad*. Sarajevo: Fakultet Političkih Nauka Sarajevo.

Šimić, T. (2006). ZAPISNIK 57. sjednice Presjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, održane 11. marta 1992. godine. U T. Šimić, *National Security and the Future* (str. 105).

Vojtjehovski, O. (2008). *Informbiroovska emigracija u jugoslovensko-čehoslovačkim odnosima - Nacionalni i politički identitet jugoslovenskih informbiroovaca u Čehoslovačkoj*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Waltz, K. (1998). *Čovjek, država i rat – teorijska analiza*. Zagreb: Barbat institut za međunarodne odnose Zagreb.

Wood, R., & Serres, J. (2004). *Diplomatski ceremonijal i protokol*. Zagreb: MATE d.o.o.

